

~~288~~

В. ВИННИЧЕНКО

42

МІЖ ДВОХ СИЛ

Драма на чотири дії.

42

КИЇВ — ВІДЕНЬ
1919

58
5.181
В. ВИННИЧЕНКО

МІЖ ДВОХ СИЛ

Драма на чотирі дії

~~4180~~

Київ — Відень
1919

5(2-84)5-662

Друковано 15.000 примірників.

Дієві особи:

Микита Іванович Сліпченко

Гликерія Хведоровна, його жінка

Софія	}	їхні діти
Христя		
Марко		
Тихон		
Арсен		

Панас Антонович, чоловік Христини

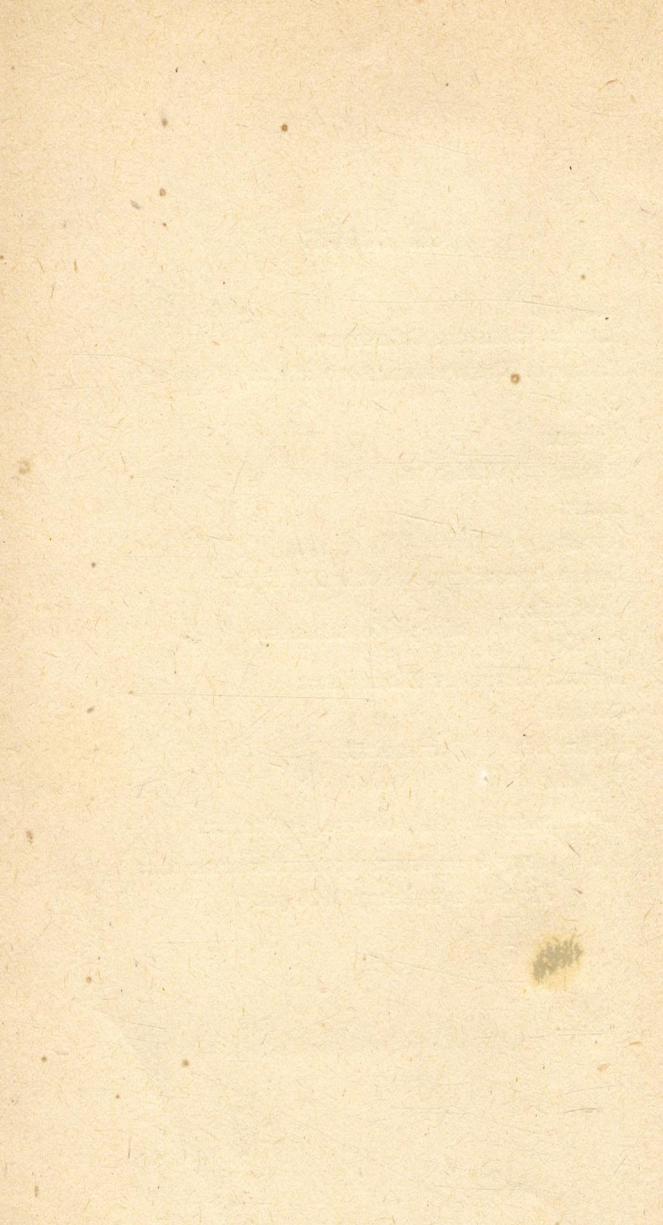
Семянніков	}	лідери большевиків
Грінберг		

Микола Петрович Білянкевич

Сініцин	}	Большевики
Подкопаєв		
Сорокін		

Красногвардейці, селяне, робітники.

Діється в одному з великих провінціальних міст на
Україні в початку 1918 року.

ДІЯ ПЕРША.

Велика кімната. Вона одночасно служить і за їдальню і за робітню, кабінет і вітальню. Ліворуч від глядача ближче до рампи теслярський варстат. Тут же дошки, струменти теслярські; над варстатом до стіни поприбивані полиці з пофарбованого дерева. Біля варстату стоїть невеличка шафа для книжок, яку допіру роблять.

Далі по лівій стіні полиці з книжками. Між варстатом і полицями з книжками двері в другі кімнати. В задній стіні велике італійське вікно. Кріз його видно будинки міста. Біля вікна зліва стоїть стіл до писання, фотель. Справа буфет. В стіні, що праворуч, другі двері до сіней. Попід сею стіною стоїть широка турецька канапа. Над нею старовинний український килим і портрет Шевченка у великому рушнику. Посеред кімнати стіл покритий білою вишиваною скатіркою.

Скрізь на стінах портрети українських письменників, так само прибраних рушниками.

ПАНАС. (Років 30, з голеною бородою, білявий, в очах переважно юмористичний вираз. На йому сорочка з сірого товстого полотна, на шиї зав'язана червоною вузенькою стьождкою; рукава закачані. Підперезаний темносинім поясом. Чорні неширокі штани в чоботи. Він дивиться у дзеркало, розглядаючи себе зо всіх боків. Коли в сусідній хаті чується голос, він хутко одходить од дзеркала, бере рубанок і стругає.)

ХРИСТЯ. (Років 24-х, білява, з м'ягкими рисами лица, одягнена в білу блузку й синю модну спідницю, на спині дві коси. Хутко входить і шукає по хаті, поглядаючи скоса на Панаса.) Та де ж вона? Оце, їй-Богу! Ну, нема ж та й годі! Паню, ти не бачив татової шапки?

ПАНАС. Бачив. На трапку лежить. (Не перестає стругати.)

ХРИСТЯ. Ай, Паню! (Шукаючи підходить до Панаса, м'ягко занадто щиро.) А знаєш, Паню, тобі таки без бороди далеко краще! Тепер у тебе зовсім український тип. А тоді трошки скидався на кацапчука, це через те, що борідка була білява і трошки цапина. А тепер же зовсім такий, як чотири роки назад.

ПАНАС. (Ніби шукає щось круг себе й заглядаючи за Христю.)

ХРИСТЯ. Що ти шукаєш?

ПАНАС. Та щось тут допіру говорено про мою борідку. Хто то Христю?

ХРИСТЯ. А вже ж, краще. А що я вчора казала, що гірш, так то я так... з поганого настрою. Мені здавалось що ти поголився ради приїзду Софії, щоб бути таким, яким вона тебе знала.

ПАНАС. Ага, а тепер уже не здається?

ХРИСТЯ. Ну, Господи! Ну, розуміється, ти можеш хотіть подобатись Софії. Що ж тут такого? Хіба це зараз же повинно значити, що ти в неї закоханий? Господи Боже! Невже ти думав учора, що я именно це думала? Паню!.. Але даю тобі слово, я зовсім так не думаю. Ти віриш мені? Віриш? (Зазирає йому в лице, ловить руку з струганком.)

ПАНАС. (Сміється.) Ах, ти хитрюга!

ХРИСТЯ. Чим? Чим? Чим же я хитрюга?

ПАНАС. Ну, дитинча, іди шукай шапку, мені треба докінчить оцю поличку. А то як приїде Софія, як закохаюсь у неї то й не кінчу вже зовсім.

ХРИСТЯ. Ну, а хіба ж ти не радий, що вона приїзжає? Ну, скажи по правді. Трошки все ж таки хвилюєшься, Га?

ПАНАС. Ні, мені дуже сумно. І страшно: а що знаєш, як повернеться стара любов? Га?

Що ж ми тоді робитимем, мала моя, га? Стара любов, брат, цупка, живуча. От морока буде!

ХРИСТЯ. (Несподівано гірко.) На що їй повертаться, коли ти її й тепер любиш і не переставав усі ці чотирі роки любити.

ПАНАС. (Сміючись.) От-так маєш!

ХРИСТЯ. Ах господи, і чого б я приставлявся. І зо мною ти женився тільки на злість їй, і бороду поголив тільки для неї, і стоїш тут з рубанком для неї. Ах, нещасний поет, мусить теслярством зароблять на хліб. Бідний талант, загинув через сем'ю. А Софія як же, відома артистка російської імператорської сцени, вона зрозуміє...

ПАНАС. (З посмішкою пильно дивлячись на неї.) Дитинча, навіщо ти собі кіхтоньки в серце запускаєш? Га? Навіщо дряпаєш? Нікому з того абсолютно ніякої користи немає. Повір ти мені.

ХРИСТЯ. (Плаче.)

ПАНАС. Так... Додряпалась.

ХРИСТЯ. Ти нік...коли м...мене не любив... Тільки їїІ тепер...

ПАНАС. Ну, скажіть на милість, що значить одна маленька паршивенька, цапина борідка. В руки взять нема чого, а як зголив, так які сльози через неї. Ні, дитинча,

годі, я заведу через місяць тобі таку, що всі кацапи будуть ахкати. Ой, побачиш... На виставку в Рязань пошлю її. (Обніма й злегенька милує.)

ХРИСТЯ. (Плаче й сміється.) Я — поганка, Паню! Ти не сердься на мене, але мені так боліло весь час, так боліло. А тепер, знаю, легше. Як сказала, так і легше.

ПАНАС. (З усміхом.) Ну, звичайно, як звалиш камінюку, так воно вмиє легше.

Входить Сліпченко. Він — присадкуватий, кремезний, років 50. Вуси довгі, з підвусниками, звисають униз по козацькому, вишивана сорочка з стьождою. Зверху сорочки піджак, але штани підперезані червоним широким поясом, за якого причеплено револьвера. Говорить поважно, силкуючись удавати козака, трохи театральнo:

— Ну, дочко! Ти сюди з чоловіком любові розводить прийшла? (До Панаса.) Здається, воно трохи не по українському буде „любові розводить“? Га?

ПАНАС. По українському можна все говорить. Не сушіть собі голови.

СЛІПЧЕНКО. Ну, нехай упорасмося з тою проклятою кацапньою, засяду за граматику. Ну, а шапка ж де? Дочко?

ХРИСТЯ. Та їй-богу, тату, її тут немає. Шукаю, шукаю аж... Ой, та ось же вона, дивіться. Лежить собі...

ПАНАС. Тай уредна яка, і не поворухнеться, наче й не вона.

СЛІПЧЕНКО. (Бере смушеву, сиву шапку з червоним козацьким верхом, що звисає майже на плечі, гладить її рукою.) А деж наш Арсен?

ХРИСТЯ. Та пішов же, тату, на вокзал зустрічати Софію.

СЛІПЧЕНКО. Та аж з самого ранку сидить там? Оце добра мені справа. Ну й поїзди, чи той, потяги ходять тепер, хай їм грець. Ну, нічого, хай упораємось з большевиками. А, тай славне козацтво росте. Кидайте ви, Панасе, своє теслярство, записуйтесь у вільні козаки, бороніть рідний край. Яке тепер теслярство? Гляньте яка ловка шапка. Га? (Одягає й береться в боки.)

ПАНАС. (Співає ніби не чуючи.) „Гей, не шуми, луже“.

СЛІПЧЕНКО. О, вже заспівав свої. Українець називається.

Входить ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Років 50, одягнена в темне, блюзка дзвіночком, по селянському, на голові темна хусточка. Лице тихе, добре. Вдача лагідна, дуже довірлива, наївна.) — А Софієчки нашої все немає? Чую гомін та й думала вже, що то вона приїхала.

СЛІПЧЕНКО. (Серйозно.) А, ти, стара, хіба й не знаєш? Прийшла ж од неї телеграма,

що вона просто на аероплані прилетить до нас. (Моргає Христі.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Здивовано.) Оце, скажіть! (Стурбовано.) Та це ж, не дай господи, й упасти можна.

СЛІПЧЕНКО. Ого, прив'яже себе!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та й холодно ж, Боже мій. Ото яка! А вона таки така. Змалку така була.

СЛІПЧЕНКО. Та пише, що просто в вікно хоче до нас улетіть. Ось сюди. Та щоб ми вийняли його. Оце стоїмо та й радимось.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та як же так?!... Ой, старий, ти знов оце мене дуриш...

СЛІПЧЕНКО. (Вдоволено сміється.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. А я ж і повірила. Хай Бог милує, літять на цих еропланах. Нехай уже поїздом їде.. (В сінях гомін.) А ну ж стійте. Чи не вона ж ото? Ой, матінки! (Кидається до дверей у сіни й зникає.)

СЛІПЧЕНКО. А справді, ніби Софіїн голос. Е, прилетіла таки! (Швидко йде за Гликерією Хведоровною.)

ХРИСТЯ. (Поглянувши пильно на Панаса, біжить за ними.) Вона, вона. Софієчка, Софієчка! (Вибігає.)

ПАНАС. (Сам швидко йде до дзеркала, дивиться, чепуриться. Потім береться за струганок, але, розду-

мавши, одклада набік і одкочує рукава. Видно хвилюється, ніяково про себе посміхається, не знає, яку позу прибрати. Гомін у сінях стоїть хвилини три. Панас уже нетерпляче погляда на двері.)

Входять всі й Софія. Їй років 27. Гарна, волосся темно-русяве. Одягнена елегантно в сірий зімовий костюм, гаптований хутром. На голові сіра, під кольор костюма хутряна, не смушева, шапка. Іде обнявши Гликерію Хведоровну. Манєра балакать весела, рішуча, трошки неуважна. Тепер зхвильована, в радісному підняття:

— І все так само, так само, як було. Навіть є Панас Антонович! Доброго здоров'ячка! Як ся маєте? (Здоровкається з Панасом.) Господи, такий самий, а ні трошки не змінився. Тільки... Що це тут за дошки? Майстерня?

СЛІПЧЕНКО. А то наш Панас покинув вірші писать та виробляє шафи тепер. Заробітніще, ніж вірші.

СОФІЯ. Та-ак? Невже?

ПАНАС. (З посмішкою.) Пристосування до сучасного моменту, тільки всього, Софіє Микитівно. Ви не лякайтесь.

СОФІЯ. (Сухо.) Я й не лякаюсь. Господи все таке саме, навіть фотографії в черепашкових рямцях. Ні, я мушу їх поцілувать, вони надзвичайно милі. (Цілує рямці.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та ти б, дитинко, хоч шапочку скинула, роздяглася. І їстоньки ж хочеш? Господи, такий же світ проїхала.

СОФІЯ. (Скидаючи капелюха, жакет.) Та ще як, мамуню! У вагоні четвертого класу, двоє суток не виходячи з вагону. Один салдат спав на плечі, другий на колінах, третій впірався ногами об мою голову, четвертий дихав у шию.

ХРИСТЯ. (Роздягає капелюх і жакет.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ой, матінки!

СОФІЯ. А почуваю себе як свіженький огірочок.

АРСЕН. Та я ж її через вікно з вагону вийняв!

СЛІПЧЕНКО. А що-ж! По козацьки!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Отто, Господи!

СОФІЯ. Ого, ми молодці! Але що найкраще, що найкраще так це те, що, нарешті, дома. Дома, дома, на рідній землі, на Україні, татусю, на нашій любій і своїй тепер землі. І яке щастя говорить по своєму, наче плаваєш. (Лукаво.) Ну, тату, тепер ви вже, розказував мені Арсен, не матимете нас, дітей, що ми „дурну хохlachчину“ заводимо? Га?

СЛІПЧЕНКО. Буває, дочко, що й старі розуму навчаються. Вік живи, вік учись. А дурнем помреш.

ХРИСТЯ. О, тато тепер таким українцем став, що й нас за пояс заткне.

СОФІЯ. Браво!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну, а як же Микола Петрович там, доню? Чого ж він з тобою не приїхав?

СОФІЯ. (Весело.) А на віщо він тут здався, кацап?

СЛІПЧЕНКО. Іменно, так! Оце, видно, справжня українка!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну, де-ж таки. Хоч бідний і кацап собі, а таки ж твій чоловік рідний.

СОФІЯ. Еге, мамуню, уже годі. Уже я не „гаспаяка Падпругіна“, а просто собі Софія Сліпченко.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. О! Як же це так?

СОФІЯ. Розвелась. Подала заяву в „Совѣт рабочих депутатов“ приклала марку за сімдесят копійок і кінець. Він мені не чоловік, а я йому не жінка. От як тепер, мамцю. (Всі вражені.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Оце Господи! Та чого ж так, дитино? що ж ви погано жили між собою? Обижав тебе? Чи як?

СОФІЯ. Е, мамо, довго говорить, а мало слухать. Колись розкажу. А тепер я б все ж таки вмилася.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та зараз, зараз. Ото

справді! Та ходім, ходім! Христю, ти б могла!

СОФІЯ. Тільки от що. Тут до мене зараз має прийти один чоловік. Я йому з вокзала телефонувала. Дуже важна справа. Доручення з Петрограду. Так де мені його прийняти?

СЛІПЧЕНКО. У нас, дочко, оця хата за все. Ти ж сама знаєш. Пролетарії...

СОФІЯ. І чудесно... (Дзвінок.) О, це ніби якраз хтось дзвонить? Арсене, а ну, подивись. Як до мене, то веди сюди. А вас усіх я вже попрохаю... (З посмішкою показує рукою на двері.)

АРСЕН. (Швидко виходить.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та, може б, умилася все ж таки?

СОФІЯ. Ні, як він, то вже потім. Це хвилин п'ять не більше. Одчеплюсь та й буду вже вільна.

АРСЕН. (Входячи). До тебе, Софіє.

СОФІЯ. Ага... То проси, будь ласка.

Всі виходять на ліво. Арсен на право.

Входять Грінберг і Семянніков. Грінберг в салдацькій одежі, голений, кучерявий, літ 28. Тримається вільно. Самовпевнено, трошки гаркавить. Старається бути англійцем. Семянніков — в косоворотці й піджаку, з борідкою, незграбний, трохи згорблений, вигляд суто-інтелігентський.

СОФІЯ. Доброго здоров'я. (До Грінберга.)
Вибачайте: ви хто? Товариш Грінберг?

ГРІНБЕРГ. Да, я Грінберг.

СОФІЯ. Дуже приємно. А ви, товаришу?

СЕМЯННІКОВ. Моя фамілія — Семянніков.

СОФІЯ. Чула й про вас. Сідайте, будь ласка. Сподіваюсь, ви балакаєте по українськи? Попережаю; я ні слова по руськи не скажу. Я тільки що приїхала і так скучила за своєю мовою що...

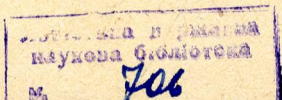
ГРІНБЕРГ. Къ сожалѣнію, товарищ Сѣмянников не говорит по украински...

СОФІЯ. Але ж ви балакаєте? Товариш Сергієнко казав мені у Петрограді, що ви чудесно говорите по українськи.

ГРІНБЕРГ. Да, я із'ясняюсь свободно. Я можно сказать влюблен в этот прекрасный, богатый язык. Коли ви не дуже будете сміятися з мене за мою вимову, то я з великою приємністю. Я ж сам українець, родився й виріс на Україні.

СЕМЯННІКОВ. А мене уж ви того... уж извините, я понимаю — то немможно понимаю, а говорить... (Розводить руками й посміхається.)

СОФІЯ. (Весело.) Ну аби розуміли. А хутко й говорить будете. Ну, так от, товариші, я...

(Озирається й говорить тихіше.) Я маю доручення з Петрограду. Там дивуються, що у вас тут так мляво посувається справа.

СЕМЯННІКОВ. Извините. Я не совсѣм поняв. Что значит „мляво“?

ГРІНБЕРГ. Медленно, вяло.

СЕМЯННІКОВ. Что же именно вяло? (До Софії.) Вы меня простите.

СОФІЯ. (Сміючись.) О, будь ласка.

ГРІНБЕРГ. Почему вяло идетъ дѣло.

СЕМЯННІКОВ. Ах, вот что! Да, да...

ГРІНБЕРГ. Нічого дивного, товаришко, немає. Ми не маємо вказівок, не маємо грошей. Ми готові кожну хвилину призначити виступ і не рішаємось.

СОФІЯ. А сил є досить?

ГРІНБЕРГ. Все робітництво, і увесь гарнізон у наших руках. За Центральну Раду тільки зброд ріжний, хулігани та наймані групи вільного козацтва. Нікчемні банди.

СОФІЯ. (Виймає з торбинки пакети і листи.) Тут гроші. Поки що тільки пятьдесят тисяч. Потім буде більше. (Подає.) А це лист вам. (Дає Грінбергові пакет і листи.)

ГРІНБЕРГ. Ага... Дякую... (Чита листа.)

СОФІЯ. (Тим часом до Семяннікова.) А ви давно вже на Україні?

СЕМЯННИКОВ. Мѣсяцев шесть, семь...

СОФІЯ. Що ж вам подобається тут?

СЕМЯННИКОВ. Какъ?

СОФІЯ. (Сміючись.) Нравится вам здѣсь?

ГРІНБЕРГ. (Раптом.) Великолѣпно! Вотъ этого мы только и ждали. (Семянникову.) Прекрасно! Сегодня можно выступать.

СЕМЯННИКОВ. (Радісно.) Неужели?! (Простяга руку до листа.) А ну покажите.

ГРІНБЕРГ. (Немов не помітивши його руху, хова лист в кишеню.) Сегодня ночью выступаем. О, теперь мы покажем этим наемным бандам разбойников. (Софії.) Спасибо вам, товариш. Дякую дуже-дуже. Ви зробили нам величезну послугу.

СОФІЯ. Дуже рада.

ГРІНБЕРГ. Ну, тепер можна йти? Я гадаю, що ми ще побачимось. Ви мою адресу знаєте. Дозвольте вам ще раз подякувати і побажати всього найкращого. (Стискає руку.) Вибачайте, ще одно маленьке запитання. Але чисто особистого характеру... Ви, здається, артистка Петроградського державного театру?

СОФІЯ. Так.

ГРІНБЕРГ. Можна вас запитати, яким способом ви наша прихильниця? Коли це є не скромність з мого боку? — вибачте будь ласка.

СОФІЯ. О, прошу, Я—прихильниця всього, що гарне. Соціяльна революція це така грандіозна, величезна річ, що бути байдужим або ворожим до неї може бути людина зовсім тупа або дуже заінтересована в своєму сучасному добробутові, або як кажуть тепер, в своїх класових інтересах. Тупою я себе не можу вважати, а що до класових інтересів, то мій батько — залізнодорожний робітник, мати — селянка, брати робітники на заводі. Тільки я та сестра маємо освіту. Але це сталось зовсім випадково. Коли ми були дітьми, то жили в домі відомої артистки Мусалової, може чули?

ГРІНБЕРГ. А як-же.

СОФІЯ. Вона зацікавилась мною й сестрою і присяглась, що зробить з нас артисток. І як бачите, я на сцені. Сестра тяж була, але вийшла заміж і покинула.

ГРІНБЕРГ. Це страшно інтересно. Мусалова могла б радіти коли б не вмерла. Я б за одно це поставив би їй пам'ятника.

СОФІЯ. Ну, за добре серце пам'ятників на жаль не ставлять.

ГРІНБЕРГ. О, не в доброму серці річ. А в тому, що дякуючи Мусаловій ми маємо таку велику артистку, такий талант. (Вклоняється Софії.)

СОФІЯ. (Сміючись.) Ну, це вже не по большевицьки, товаришу. Це буржуазність, говорить компліменти дамам. Так, значить, сьогодні вночі? Я думаю, це пройде безкровно?

ГРІНБЕРГ. О, да! Я думаю... Всього доброго. Бувайте.

СОФІЯ. Бажаю успіху. (Прощається і провожає їх до дверей.)

ГРІНБЕРГ. Дякую. Дякую. (Виходять.)

СОФІЯ. (Підходить до дзеркала й поправляє волосся.)

ГРІНБЕРГ. (Входячи.) Вибачайте. Ще на одну хвилинку. (Підходить ближче.)

СОФІЯ. Будь ласка.

ГРІНБЕРГ. Ви не можете сеї ночі перейти в нижній етаж або переночувать у когось в другому районі? Річ, бачите, в тому, що ми почнем наступать якраз з цього району. Може бути обстріл. Я боюсь, щоб снаряд не попав до вас.

СОФІЯ. О, я не боюсь. Але невже так серйозно? Навіть обстріл? З артилерії?

ГРІНБЕРГ. Все може быть. Я сподіваюсь, що обійдеться й без цього, але... Мені невимовно шкода було б, коли б вам було зроблено яку небудь неприємність. Я страш-

но радий, що ми маємо таку чудову, таку... прекрасну товаришку. О, це не комплімент, а щира правда.

СОФІЯ. (Сміючись.) Дякую, дякую. Але сподіваюсь, що ніякої неприємности мені не буде.

ГРІНБЕРГ. А все таки перейдіть у друге місце. Як раз ви в такому районі живете. Дуже вас прошу. Га?

СОФІЯ. Ну, Господи! Що я панночка яка небудь, од вистрілу в істерику впаду? Я в Петрограді мартовську й октябрьську революцію пережила, і то не ховалась, а то тут...

ГРІНБЕРГ. Ну, коли так, то... до побачення. (Дуже стискує руку й пильно виразно дивиться їй в очі.)

Входить Панас, але побачивши Грінберга хутко виходить назад.

СОФІЯ. До побачення. Всього доброго.

ГРІНБЕРГ. Сподіваюсь до скорого побачення?

СОФІЯ. Я думаю.

ГРІНБЕРГ. (Низько галантно вклоняється й виходить.)

СОФІЯ. (Знов чепуриться перед дзеркалом і ввесь час подивляється на двері, з яких виходив Панас.)

ПАНАС. (Входячи.) Можна? здається, вже зовсім пішли?

СОФІЯ. Можна, можна. Вибачайте, що вигнала вас із вашої власної хати.

ПАНАС. О, нічого, це тепер трапляється на кожному кроці. А ви вже з нашими большевиками познайомились?

СОХІЯ. З якими?

ПАНАС. Адже це були Грінберг і Семяніков, тутешні лідери большевиків. Хіба ви не знали того?

СОФІЯ. Та невже? Звідки ж мені знати. Я — буржуйка, ніяких партій не розумію. Якою була, такою й зосталась. (Лукаво.) Пам'ятаєте, як ви мене колись лаяли за це? Чи ви вже все забули?

ПАНАС. А цікаво, що вони аж у двох прийшли. Вони важні тут парсони.

СОФІЯ. А ви такий самий упертий лишились як і були.

ПАНАС. Здається, ви й про себе моглиб це саме сказати?

СОФІЯ. (Сміючись.) Нічого собі зустріч старих приятелів: з першого ж слова лаятись почали. У мене таке вражіння, що ми днів на два—три тільки розлучались.

ХРИСТЯ. (Входячи на порозі.) Софіє, умиватись іди.

СОФІЯ. (Весело.) Та невже? А умивальник той самий, що перекидається? (Обніма Христю.)

ХРИСТЯ. Той. Тільки Панас його вже полагодив.

СОФІЯ. Е, шкода. (Виходить.)

ПАНАС. (Сам. Стоїть якийсь час непорушно, в задумі, потім стріпує головою, немов одганяючи думки, рішуче закачує рукава й починає стругати наспівуючи „Гей, не шуми, луже“.)

Входить з сінешних дверей Марко, років 25 — 26, рослий, чорнявий, одягнений в салдацьку шенелю, в шапці з червоним висячим верхом. В руці рушниця. Коли роздягається, під шенелюю штатські штани в чоботи й піджак.

МАРКО. (Швидко в підняття.) Де батько? Панасе Антоновичу! Дома?

ПАНАС. А що сталося?

МАРКО. (Ущіпливо.) Е, вам все одно не цікаво.

ПАНАС. (Хитаючи головою на ліво, байдуже.) Там десь. (Співає знов.)

МАРКО. (Підходить до дверей ліворуч, одчиняє й гукає.) Тату! Ідіть сюди. Швидче. (Вертається в кімнату.)

СЛІПЧЕНКО. (Входячи, знепокоєно.) Що таке?

МАРКО. (Тамно, тихіше, але в веселому підняття.) Зараз треба йти.

СЛІПЧЕНКО. Куди?

МАРКО. Таємний наказ по всьому гарнізону: сьогодні вночі обеззброїть большевиків. Всім вільним козакам з шостої години вечора бути на місцях.

ПАНАС. (Уважно прислухається.)

СЛІПЧЕНКО. Оце, нарешті, діло. Оце так! А то панькаються з ними сукиними синами.

МАРКО. Тихше. Щоб Тихон не знав. Він дома?

СЛІПЧЕНКО. А правда. Ні, здається його нема.

МАРКО. Мені треба ще свою винтовку почистити. Щоб сьогодні вночі добре працювала. (Скида шенель, шапку, виймає з кешені ганчірочку, струменти, сідає за стіл і починає розбирати рушницю.)

СЛІПЧЕНКО. Ну, нарешті, додумались! Ні, нехай же... (Зупиняється.)

Входить Тихон, років 27, одягнений в подертий темний костюм в косоворотці під піджаком, низенького росту, білявий, сухорлявий, подібний до матері.

СЛІПЧЕНКО. А, от і наш панич прийшли. Як там твої друзі кацапи ся мають?

ТИХОН. (Не відповідаючи, бере з етажерки книжку, лягає на канапі й починає читати.)

МАРКО. Вони по українськи не розуміють. Вони тільки по кацапсько-большевитському молитвенику уміють молитися.

ПАНАС. (Голосніше.) „Гей, не шуми, луже“.

СЛІПЧЕНКО. Яка це година? (Дивиться на кишенькового годинника.) Ого, вже п'ята. Чуєш, Марку?

МАРКО. Чую. То ж то воно вже так темно в хаті. (Встає й пускає електричне світло.) От тепер і читать і винтовку чистить і стругать видніще. Правда, панове? Тату, а Арсен дома? Треба й йому новину сказати.

СЛІПЧЕНКО. Та він там коло Софії. Софія ж приїхала.

МАРКО. (Схоплюючись радісно.) Та не може бути?! Та де ж вона?

ТИХОН. (Кладе книжку й нехачаючись сідає.)

СЛІПЧЕНКО. Умивається. Зараз сюди прийде. Треба й свою рушницю обдивиться... (Виходить ліворуч.)

МАРКО. (Сідає.) Ну, це здорово, що вона приїхала. От Тихоне, у нас у родині ще прибавилось буржуазії та шовінізму. Софія писала, що їй уже в печінках добре засіла кацапня. Прийдеться тобі, брат, в кацапію до яхрьоньок їхати, пропадеш ти тут з нами... Ех, та й ловкенька винтовочка, Тихоне! Подивись. Га? Большевичків як травичку коситеме.

Входять Софія, Гликерія Хведоровна, Христя.

СОФІЯ. (Швидко йде до Марка, обнімає його, цілує.) Здоров гайдамаче! Здоров, мій хлопчику милий! У-у, та й виріс же! Нічого собі хлопчик! О-го-го!

МАРКО. Але ж і ти нівроку, якою красуньою стала! І Петроградська голодня тебе не взяла.

СОФІЯ. О, мене й довбнею не доб'єш!

ТИХОН. (Підійшовши тихо.) Здорова, Софіє!

СОФІЯ. О! Тихенький Тихон! Здоров, голубчику. Тебе, розуміється, не чути й не видно. (Цілються.) Ну, цей, мабуть, срібних карбованців пальцями не ламає? Ну, чого ж ти такий худий? Подивись на Марка.

МАРКО. О, зате він ламає Українську державу, як бублика!

СОФІЯ. О? Як так?

МАРКО. А спитай його. „Вся власть советам, долой буржуазну Україну. Да здравствует единая, недѣлимая матушка Русь православная.“!

СОФІЯ. Та невже? Чого ради?

ТИХОН. Брехать же ж таки не треба, Марку.

МАРКО. Я й не брешу.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну, дітоньки, не треба ... хоч сьогодні не сваріться. Христе, накривай же стіл.

ТИХОН. (Потискує плечима й одходить.)

СОФІЯ. Мамуню! Йй-Богу ж, я не голодна. Христе не треба.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ну-ну, що ти, Господь з тобою? Як же так: приїхавши та не заку-сить. Оце добре було-б.

СОФІЯ. (Розводить руками.) Ну, щож! Марку, що це ти робиш?

МАРКО. А це я чепурю рушницю в гості до Тихонових приятелів, до большевиків.

СОФІЯ. А-га. Хіба вони ... що?

МАРКО. Та нічого особливого. Правда, Тихоне?

ТИХОН. (Різко.) Дай мені спокій, Марку! Можеш собі з батьком, з Арсеном і з своїми вільними розбишаками плести всяку мерзоту, а мене лиши.

МАРКО. Це ж хто вільні розбишаки?

ТИХОН. (Мовчить.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Діти, діти! Знов! Марку, не чипляйся ж ти, ради Бога.

МАРКО. Ні, я тебе питаю: хто то вільні розбишаки? Батько? Я? Арсен? А ти хто?

ХРИСТЯ. Він — представник інтересів салдат, робочих і б'їднїйшаго крест'янства!

МАРКО. О, знаємо ми їх!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та хоч би ти вже, доню, не мішалась.

Входить Белянкевич, одягнений в потерту, кольору хакі, тужурку, коротенькі штани. Йому років 45, лице не голене, але видно колись пещене, панське. Балакає мішаниною українського з руським.

БІЛЯНКЕВИЧ. Извініте... Я... Мені треба побачити Микиту Івановича. Извініте, пожалуйте.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Нічого, нічого, Михайле Петровичу. Заходьте. Микита Іванович зараз ввійде. От познакомятеся. Моя старша дочка...

БІЛЯНКЕВИЧ. (Угодливо, дуже ввічливо.) Очень радъ, очень польщен, очень приятно. Слышал много. Изволили из Петрограда?

СОФІЯ. Так, оце допіру.

БІЛЯНКЕВИЧ. Як же там, у Петрограді?

СОФІЯ. Нічого, потрошку живуть.

БІЛЯНКЕВИЧ. (Хіхікаючи.) Соціалістическая Республика?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Шопочеться з Христею і шведенько виходить.)

МАРКО. Підождіть, от і в нас буде така сама. Кацапня там подихає з голоду і суне вся сюди, под флагом соціальної революції.

А наші дурні їм і ворота розчиняють. Та ще тих, хто свій край і народ боронить, розбишаками називають. Самі ж падлюки чисті розбишаки, грабіжники, хулігани!

Входять Сліпченко і Арсен з рушницями в руках.

МАРКО. Батьку, ми з тобою, з Арсеном і з усім вільним козацтвом попали в розбишаки.

БІЛЯНКЕВИЧ. (Примощується в куточку й живо, уважно погляда на братів.)

СЛІПЧЕНКО. Це Тихон так? Спасибі, синку. Спасибі. Плюй на рідну матір, на батька, на Неньку-Україну, що вигодувала тебе такого розумного.

ТИХОН. (Читає.)

МАРКО. Яке йому діло до України?

ТИХОН. А ти думаєш, ти її рятуюш своїм шовінізмом і що оддаєш на поталу панам і буржуям?

СЛІПЧЕНКО. Яким панам? Яким буржуям? Де ти взяв їх? Хто в нас пани в Україні? Українці? Буржуї то якраз твої приятелі-кацапи, жида, ляхи. От хто буржуї! І от з ким ти йдеш проти свого народу, з ворогами нашого відродження. Ренегат ти, зрадник!

ТИХОН. Я йду з робочими і селянами проти їхніх ворогів.

СЛІПЧЕНКО. А ми ж хто, щеня ти? Хто я такий, чортів сину ти? Га? Пан? Буржуй? А хто з мене сорок п'ять літ по заводах кров смокче? А тебе я вигодував на які гроші? Якими руками вони зароблені? Так що ж ти мені варнякаєш про робочих та ворогів їхніх? Я вже їх добре знаю, не вчи! „З робочими та селянами“. Так ти ж і йди з ними! А не з Сем'янніковими та Грінбергами.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Гукає з дверей.) Микито! Старий! А йди-но на хвилиночку.

СЛІПЧЕНКО. Всипать би тобі гарячих штук двадцять, порозумніщав би! (Виходить.)

ПАНАС. (Що весь час стругав і подивлявся на Белянкевича, раптом голосно сміється.)

Всі здивовано дивляться на його.

ПАНАС. А, правда, Михайле Петровичу, цікава сценка? Як демократія сама себе за горло душить? Ще трошки і можна буде голими руками брать. Як ви гадаєте? Ще трошки мовчки подождать і... готово. Правда? (Підморгує.)

БІЛЯНКЕВИЧ. (Встає.) Я вас не розумію. Извините, я, кажется, здѣсь лишній... (укло-няється дамам і ображено виходить.)

ХРИСТЯ. Михайле Петровичу! Та куди ж ви?... Ну, за що ж ти образив чоловіка?!

ПАНАС. Не хвилюйся, Христенко... Він не образився. Він пізніше у свій час прийде. От вони перегризуть собі горла, а він тоді прийде, залигає обох і сяде.

СОФІЯ. А він хто такий?

ПАНАС. Безробітний поміщик. Мав тисячу десятин, кінський завод, дівочий гарем, інгуську охрану, а тепер вчиться чоботи шить і наймає у нас кімнату. Одягнений, як бачиш, під пролетарія.

ТИХОН. Любить Неньку-Україну й хоче записатись у вільні козаки.

МАРКО. Ага: хоче! А не записався? Бо знає, що не приймуть, а большевики приймають всякого, хто заявить себе ворогом Українства.

СОФІЯ. Та невже большевики тут такі вороги національного відродження? Я чула, що...

ТИХОН. (Хвилюючись.) Та що він бреше? Хто ворог? Це ж тільки брехні! І що він... Це просто мерзость говорить подобныя вещи.

СЛІПЧЕНКО. (Входить.)

МАРКО. О! Як захвилювався, аж на рідній большевицькій мові забалакав...

ТИХОН. Да с тобой... с тобой... кнутом надо розговаривать.

СЛІПЧЕНКО. (Спалахнувши.) Хто сміє поганить мою хату мовою ворогів наших?! Це що таке?!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Входить.)

ТИХОН. Ви сами поганите її своїм шовінізмом, людожерством.

СЛІПЧЕНКО. Як ти сказав? (Ступає до його.)

МАРКО. (Схоплює рушницю й підбігає з нею, замахнувшись до Тихона.) Мовчи, гад, прихвостень кацапський! Мовчи!!

СОФІЯ. (Кидаючись до них.) Марку, Марку! Ради Бога! Що ти?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ох, Боже мій! Батьку! Та що ж це таке?! Та діти ж рідні! Брати ж вони!

МАРКО. Який він мені брат?

ТИХОН. Дійствительно, не брат, а хулиган...

СЛІПЧЕНКО. (Люто до його.) Та доки ж це буде? Геть з моєї хати! Геть! Щоб і духу твого не було!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Батьку! Що ти робиш?!

СЛІПЧЕНКО. Мовчи! В моїй семьї не було зрадників і не буде! Забірайсь запродавце кацапський!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.)

ТИХОН. (Рішуче виходить.)

СЛІПЧЕНКО. Убить його мало, паскудника! Тут розривають серце а свої ще й собі. Марку, Арсене, ходіте! Арсене, бери мою рушницю.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Куди ж це й ви?

СЛІПЧЕНКО. Боронить нашу землю, нашу державу, наш темний народ од ворогів його, од таких як отой твій син. Прощайся з синами. Та не рюмсать мені і не розбалакувать, бо я вам всім тут... Ну?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та це ж... Та як же... ночувать же прийдете?

СЛІПЧЕНКО. Як живі будемо, прийдемо. А як ні, то заночуємо десь инде. Ну, Марку, швидче прощайся. Арсене!

МАРКО. Та прийдемо! Чого там? Дурниця. Нічого не бійтесь, мамо. Батько це так собі. Ми тільки в караул.

СОФІЯ. Тату, а може б ви zostались же таки цей вечір дома? Ми ж не бачились чотирі роки.

СЛІПЧЕНКО. Не можу, дочко. Ми з нашою державою не бачились триста років. Коли б і ти могла, то й тебе забрав би з собою. Всіх! (Показує на Панаса.) Он зостається вам мущина. Он як струже! Такі ще гірші ніж отой. Краще вже в большевики йди, а не будь таким байдужим.

ПАНАС. (Струже й наспівує, „Гей, не шуми, луже“.)

СОФІЯ. (Обнімає батька.) Ну, а я все ж таки благаю вас: не ходіть цей вечір. Ну, цей же тільки вечір. Ну, до одинадцятої години. Посидьте зо мною. Я ж так скучила за всіма вами. Таточку, хороший, дорогий! Ну, ради вашої й моєї любови до України, не ходіть сьогодні. Марку, прохай тата.

МАРКО. А може б, справді тату?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.) Старий, не ходи ти... Ну, нехай уже хлопці, молодші. А ти ж...

СЛІПЧЕНКО. Хто старий? Я? Тепер нема ні старих ні молодих. Не рюмсайте й одчепіться. Марку, Арсене, ходімте. Нема чого! Вернемось усі живі й здорові. Ну, ходім, ходім! (Зхвильований швидко виходить.)

МАРКО й АРСЕН. (Мовчки прощаються й вибігають за ним.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.)

МАРКО. Та чого, ви, мамо?! Та нічого ж... Ех!

ГЛИКЕРІЯ і ХРИСТЯ. (Виходять за ними.)

ПАНАС. (Мовчки, сціпивши зуби стругає.)

СОФІЯ. (Тривожно, швидко ходить по хаті.)

Завіса.

ДІЯ ДРУГА.

Там-же. Того ж вечора. В хаті темно, тільки на стіні, низько над варстатом Панаса горить електрична лампа з густим синім абажуром.

Кріз темне вікно видно вогні городських будинків. Чути приглушену тріскотню кулеметів і рушниць. Поміж цим один за одним чуються вибухи гармат — то ближче то далі. З кожним вибухом в городі блимає світло, немов од блискавки, потім за цим грохот розриву.

ПАНАС. (З молотком і долотом в руках зігнувшись стоїть спиною до вікна над дошкою і вибиває. Не співає.)

СОФІЯ. (Стоїть біля вікна й неодривно дивиться на город.)

ХРИСТЯ. (Лежить згорнувшись у куточку канапи й за кожним вибухом здригується, сідає, озирається, непокоїться, знов згортається в клубочок, нарешті не витримує й повним муки, плачу й страху голосом скрикує.) О, Господи! Коли ж це скінчиться? Сім годин уже це страхіття! Я не можу! Я не можу. О! Знов! О, прокляті большевики, бодай вас Бог побив!

Новий вибух такої сили, що брязкотить посуда у шафі.

ХРИСТЯ. (Присідає, стає на коліна й ховається за бік канапи.) Софіє! Та не стій же там. Я боюсь дивиться на тебе. Софіє! Одійди!

СОФІЯ. (Як вибухає, здригується й машинально одступає від вікна, але зараз же знов підходить і дивиться.)

Затихає. Тільки зрідка здалеку чути вистріли рушниць.

СОФІЯ: Здається кінець.

Входить ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Голова їй зав'язана мокрою хусткою, зтомлено говорить.) — Дітонь-

ки. Не сидіть ви тут, мої рідні. Тут таке велике вікно, що бомбі легко влетіти. Перейдіть у коридорчик, пересидьте там, там усе ж таки затишніше.

СОФІЯ. (Зараз же підходить до неї, ніжно обіймає й жартовливо виговорює.) А ви чого, мамуню, ходите? Чого? Вам лежать треба. Ходімте, ходімте. Вже перестали.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Та й ви, дітки, ідіть звідси. Христе, Панасику.

ПАНАС. Нічого, мамо, ми затулимо вікно газетою, то бомбі не видно буде, куди летить. Лежіть собі спокійно.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ох, побачить вона! Ох, останні дні настали... Боже ж мій, Боже ж мій! Де ж це наші? Може й на світі вже немає? Змилуйся, Царице небесна...

СОФІЯ. (Злегка веде.) Ходімте, мамо, ходімте. Як голова болить, то ходити не можна. Треба лежати. А ми підемо в коридорчик. Ходімте. (Веде матір.)

ХРИСТЯ. Може б ти перестав хоч стукати. Мені все здається, що це тут стріляють.

ПАНАС. Пішла б ти, справді, в коридорчик, там немає вікон і менше чути.

ХРИСТЯ. Я сама там боятимусь, ходім і ти.

ПАНАС. Мені треба кінчить оцю полицку...

ХРИСТЯ. Ах, я знаю, що тобі треба, чого ти одсилаєш мене в коридорчик.

ПАНАС. На тебе гарматні вистріли погано впливають, дитинко.

ХРИСТЯ. Зате на тебе дуже гарно. Я знаю.

Входить Софія.

СОФІЯ. Христе, перейшла б ти, справді, в коридорчик, — ти тут тільки нервуєшся.

ХРИСТЯ. Я боюсь там сама, ходім зо мною.

СОФІЯ. От тобі й маєш, чого ж там боятись? Там не достане ні одна куля.

ПАНАС. (Упускає на землю долото. Од стуку його Христа й Софія здригуються.)

СОФІЯ. Ах, Панасе Антоновичу! Охота вам їй-Богу, в такий час... Ну, невже вам хоч не цікаво, принаймні, що там робиться?

ПАНАС. Хіба вам не видно й не чути, що там робиться?

СОФІЯ. Ну невже ж вам не цікаво хто кого перемагає?

ПАНАС. Абсолютно не цікаво. (Стукає.)

ХРИСТЯ. (Підбігає до його.) Покинь стукати! Покинь стукати! (Нервується.)

ПАНАС. Христю, не хвилюйся. Що з тобою?!

ХРИСТЯ. Як ти можеш стукати тут, коли там помірають люди, коли твої брати... Як можна так?!

ПАНАС. (Спокійно.) Тільки так і можна... (Раптом, не стримавши себе вибухає несподіваним гнівом.) Тільки так і можна! Чуєш ти?! Тільки так можна й треба. Треба-а! Чуєш?!

ХРИСТЯ. (Злякано, тихо.) Чого ж ти на мене кричиш?

ПАНАС. (Тим же голосом.) Запам'ятай твердо: тільки так і можна!

ХРИСТЯ. (Вибухнувши плачем вибігає з хати.)

ПАНАС. (Вражено, зніяковівши.) От тобі й маєш.

СОФІЯ. На віщо ж ви її образили?

ПАНАС. І на думці не мав ображати її.

Стрілянина знов вибухає, ще з дужчою силою. Гарматні розриви чуються раз-по-раз, майже без перерви, утворюючи страшний грохот. На фоні цього гуркоту стають частішими стріли кулеметів і рушниць. В городі займається пожежа. Крізь вікно видно велике саяво, дим і величезні язики полум'я.

ПАНАС. (Одкладає молоток і долото й підходить до вікна) Одійдіть Софіє Микитівно. (Бере її за руку.)

СОФІЯ. (Мовчки визволяє руку й злегка одпиха його.)

ПАНАС. Я вас прошу... Не будьте ж хоч тепер такою, як... чотири роки тому. Софіє!

Снаряд вибухає з великою силою недалеко. Зараз же куля з дзвоном розбиває скло в вікні. Панас і Софія разом одскакують од вікна вбік за шафу. Софія машинально хапається за Панаса, шукаючи в його захисту.

ПАНАС. (Сильно обнімає її, потім раптом гаряче, жагуче цілує.)

СОФІЯ. (Якийсь мент стоїть в його обіймах не порушно, потім одкидається назад, вдивляється в Панаса.)

ПАНАС. (Хоче підійти до неї.)

СОФІЯ. (Мовчки помалу, але рішуче крутить головою.)

ПАНАС. (Зупиняється. Далі повертається й іде до вікна, стаючи посередині його.)

СОФІЯ. (Строго, сердито.) Панасе! Одійдіть...

ПАНАС. (Мовчки стоїть, не повертаючись.)

СОФІЯ. (Підходить і стає також.)

ПАНАС. (Бере її з силою за руку й одводить до канапи. Сам переходить до варстату і сідає там, схиливши голову на руки.)

СОФІЯ. (Сидить в кутку канапи, одкинувши голову на спинку й заплющивши очі.)

Стрілянина потроху зменшується й затихає.

СОФІЯ. (Ворушиться, встає і дивиться в вікно.)
Ще десь горить.

ПАНАС. (Не рухається.)

СОФІЯ. (Помалу підходить до його й зупиняється. Тихо.) Панасе!

ПАНАС. (Сидить так само.)

СОФІЯ. (Ніжно, але рішуче бере його голову одною рукою й одхиляє назад. Пильно дивиться якийсь час йому в очі не приймаючи руки з чола його й тихо питає:) Що ж то було там? (Хитає головою до шафи.) Нервовість?...

ПАНАС. (Мовчить і дивиться на неї.)

СОФІЯ. Спомин?

ПАНАС. (Не відповідає.)

СОФІЯ. Жарт?

ПАНАС. А у вас що було?

СОФІЯ. (Приймає руку з лоба й посміхається.) Стара історія. Невже ви ще й тепер боїтесь „загубить своє першенство і владу мущини?“ Це ж, нарешті, скучно і смішно, мій друже. Що було чотири роки тому принаймні боляче, то тепер... просто смішно. Добре, я вам перша скажу, щоб покінчить з самого початку: у мене був просто страх кулі. Як би тут стояв Марко, я зробила б те саме. А про останнє треба вже у вас питать.

ПАНАС. (Встає й посміхається.) Та й питать не треба: так ясно і вам і мені. (Береться за молоток.)

СОФІЯ. (Якийсь мент мовчить.) Правда, мені не зовсім ясно, але, коли...

ПАНАС. (Сміється.) Ну, не ясно. Ну так не

варт про такі дрібниці й говорить... Здається, кінчилась уже „битва руских с кабардинцями“?

СОФІЯ. (Різко одходить од його. Іде до вікна й дивиться. Раптом пускає електрику й різко до Панаса.) Ви всі тут такі шовіністи й запальні оборонці старого ладу, як батько й Марко?

ПАНАС (Здивовано якийсь мент дивиться на неї.) Для чого ви засвітили?

СОФІЯ. Хочу. Одповідайте. Чи й на це питання у вас нема відповіді?

ПАНАС. Де ж ви бачили тут „оборонців старого ладу“?

СОФІЯ. Он вони! (Показує на вікно.) Чуєте як б'ються з тими, хто хоче знищить той лад?

ПАНАС. А-а?? Так ви, значить, з тих, що нищать старий лад?

СОФІЯ. А ви гадаєте, що кожна хоч трошки чесна, щира людина, не засліплена диким націоналізмом може не належати до тих? Що можна стругати дошки в той час, коли перевертається все життя, коли руйнуються всі гидоти, в яких ми бовталися досі? Ви гадаєте, що багато є таких боягузів, які в такий мент можуть ставати в позу філософського песімізму й прикривати ним свою дійсну натуру?

ПАНАС. Як казати по щирости й серйозно, то таких нещирих і нечесних людей є тепер багатенько. Так мені здається, Софіє Микитовно.

СОФІЯ. Господи! А я їхала сюди і думала, що хто, а наші не можуть бути оборонцями того зла, якого так зазнали за своє життя. Я думала: ну нехай в Росії буржуазія, панство боронять своє панування. А хто у нас на Україні? Ми ж так любимо говорити, що ми — „народ робітників і селян“, кого ж ми от-там (киває на вікно) так люто боронимо? Ну, та нехай батько, Марко, нехай тисячі обдурених не знають що вони роблять, нехай своїми власними руками держать і не пускають ярма з своїх бідних темних ший. Їм буде прощено. А ви? А ви? Ви ж поет, ви — художник, ви — соціяліст. Ви ж колись мучили мене за те, що я не була „громадянкою“, як ви казали, що, будучи українкою, я не цікавилась політикою і хотіла бути актрисою. Ви ж самі мені давали книжки про соціалізм, ви ж мене вчили ненавидіть цей лицемірний, несправедливий, грабіжницький і злочинний буржуазний лад. Хіба не правда?

ПАНАС. Правда.

СОФІЯ. Так що ж ви тепер, тепер, коли інчі нищать, руйнують, топчуть цей прокля-

тий лад, що ж ви стружете отут-о? Чому ви не там? (Хапає себе за голову, з непорозумінням.) Господи! Я не розумію, що ж це робиться?! Як же це може бути таке. Як можна бути проти, та ще як! Проти того, що хотять большевики. Як ви, ви не розумієте, що це ж величезна подія всіх віків, усього світу? Що це переворот всіх цінностей, що це зоря нового життя? Цілком нового, на інших підвалинах, справедливих, розумних, прекрасних. Як ви не бачите всієї естетичної грандіозної краси цього? Господи! Ну, нехай обиватель, нехай буржуй гвалтує, що одбирання в його награбленого ним є грабіж. Але як ви не розумієте що це ж саме одбирання творить нове життя, нову мораль, красу, нові відносини людей, вільні, здорові, гарні? Як це може бути, вясніть мені, що батько, Марко, що тисячі наших робітників, рабів нещасних, що вони цього не розуміють і б'ються з тими, хто несе їм визволення? Я наче в кошмарі. Я не думала що буде така боротьба. Яка ж сила штовхає їх на таке злочинство проти себе, проти таких же, як і вони. Яка сила держить вас отут-о, за цим дурним варстатом?

ПАНАС. (З цікавістю.) І невже ви серйозно вірите в можливість цього... нового життя?

СОФІЯ. При чому тут віра? Я хочу, я

бажаю цього всіма силами моєї душі. Хіба цього не досить? Хіба не досить що весь народ, всі хто працює, хто покривджений, хто уполіжений, всі хочуть цього? Цього мало? Хто ж може стати проти народу? Хто? Де та сила? (Раптом ступає до Панаса, щиро, жагуче.) Ну, Панасе, забудем всі особисті наші непорозуміння. Я говорю з вами, не як... я говорю з вами, як ваша учениця. Ви перший примусили мене думати про такі речі. Я не знаю ніяких партій, програм, я не большевичка, не меньшевичка, ніхто, я просто служу, як людина, яка хоче... бути чесною і хоче добра як собі, так і своїм близьким. Ви розумієте мене? Ну, так я вас питаю всім серцем своїм: чому ви не з тими, що бються там за добро наших близьких, за щастя, може, всієї людськості? Чому?

ПАНАС. (З мукою беручи її за руку.) Знаєте що, Софіє: не мучте мене. Ради Бога, не мучте. Досить з мене одного. Я не можу вже думати про це. Я нічого не хочу. Я вже не соціаліст. Я... Ну, знаєте що: не будемо краще говорити про це.

СОФІЯ. Але чому ж. Чому. Ради Бога?

На улиці під вікнами внізу вибухають вистріли. Кулі поціляють в вікно, шибки з брязкотом падають додолу.

СОФІЯ. (Інстинктивно кидається до Панаса.)

ПАНАС. (Тягне її до землі й сам лягає.) Лягайте! Лягайте!

Вистріли не перестають.

ПАНАС. (Швидко повзе до електричного гудзика й гасить світло.) Вони стріляють на світло. Лежіть.

Стихає. Чути на улиці топотіння багатьох ніг, крики, глухіші вистріли.

ПАНАС. (Прислухається.) Хтось одмикає двері...

З сінешних дверей хутко входить.

АРСЕН. (З рушницею в руці. Голова обв'язана білим, на білому виступила кров. Він похитується і важко дихає. Помітивши Панааса, скрикує.) Хто це? (Наставля рушницю.)

ПАНАС. Це я, Арсене. Це я. (Світить світло.) Що з вами?! Ви ранені?!

АРСЕН. Це нічого. Дурниця... Тато прислав сказати...

СОФІЯ. (Підбігаючи, тріваючи.) Арсене! Хлопчику! Що в тебе? Ранено? Господи! Іди сядь, ляж... Панасе, дайте води, швидче!

АРСЕН. (Кладучи рушницю на каналу.) Та нічого нема. Не треба, так собі, вдрянуло. Я на хвилинку. Мушу зараз... знов іти. Я тільки сказати... (Не хоче сідати.)

Входить ХРИСТЯ. (Побачивши Арсена, кидається до його.) Що? Що таке? Ти ранений.

АРСЕН. (Нетерпляче.) Ай, дайте мені спокій. Тато прохав сказати, що ми всі живі й здорові. От і все. Щоб ви не турбувались. І... яб... води випив.

СОФІЯ. Зараз, зараз. Я подам. Та присядь. (Кидається до карафки з водою й подає йому. В той же час пильно слухає що каже Арсен.)

АРСЕН. (Сідає.) Я трохи втомився. Швидко йшов. За мною гналась ціла юрба большевиків.

ХРИСТЯ. Ну, а хто ж перемагає? Хто то так страшно стріляє? Наші?

АРСЕН. І вони, і наші. У їх нема гарматчиків наводчиків. Вони платять по тридцять карбованців у годину наводчикам. Десь взяли масу грошей.

ХРИСТЯ. Масу грошей?

СОФІЯ. На, голубчику, пий.

АРСЕН. (Жадно п'є). Дякую.

СОФІЯ. Може ще?

АРСЕН. Ні дякую. Треба йти.

СОФІЯ. Та спочинь трохи. Встигнеш. Розкажи нам трохи. Хто ж перемагає.

АРСЕН. Я не знаю. Вони, здається, мають піддержку. Ми одступаємо з цього району.

ХРИСТЯ. Одступаєте? Чого?

АРСЕН. Ну, я не знаю. Вони стріляють з усіх вікон, з дахів, з льохів. Заняли пошту, телеграф, банк.

СОФІЯ. Он — як! (Погляда на Панаса.)

ПАНАС. (Стоїть спершись спиною до варстату, ніби байдуже слухає.)

ХРИСТЯ. Як же ви їм дозволили занять?! У вас же військо, гарнізон.

АРСЕН. Ну-да, гарнізон. Курінь запорожців об'явив нейтралітет. Полк Кошового Сірка — так само. А полк Сагайдашного увесь перейшов на бік большевиків.

ПАНАС. (Кашляє, змінює позу.)

ХРИСТЯ. Полк Сагайдашного?! Отой самий, що так урочисто присягався на...

АРСЕН. Отой самий. Та ще як, сволочі, зрадили. Ми вибили большевиків з Жіночої гімназії. Знаєте де? Ну, а тут недалеко казарми Сагайдашного полку. Ми, значить, рахували на те, що з'єднаємось з ними й очистимо зразу увесь район. І Сагайдашники увесь час нас кликали. Ну, ми вже підходимо до казарм. Большевики втікають. Ой, як утікали! Не дай Бог. Там їх полягло! Ну, нічого. Сагайдашники виставили жовто-блакитний прапор, махають. Ми розуміється і на думці нічого не мали. Входимо в двір. А двір там такий півкруглий. Тільки ввійшли,

тут як пальнуть вони з усіх вікон на нас. Ми...

ХРИСТЯ. Хто?! Сагайдашники?!

АРСЕН. А-тож. Ну, а коли Сагайдашники зрадили, то розуміється, ми мусіли одступать. Як би не Сагайдашники, ми б їх рознесли! Це ж банди хуліганів. Убили наших там масу. Там і мене оце...

ПАНАС. (Раптом зривається з місця і з вибухом люті грозить кулаком у вікно.) О, прокляті поганці!! От-так завжди, завжди, на протязі всієї нашої проклятої нещасної історії. Свої вбивають, свої паршивці! (До Арсена, рішуче.) Давайте сюди вашу винтовку, патрони, все.

АРСЕН. На що?!

ПАНАС. Ви зостанетесь дома, ви ранені, а я піду замість вас. Христю, дай мені піджак і шапку. В тій хаті. Давайте патрони.

АРСЕН. Та як же...

ХРИСТЯ. Панасе! Що ти хочеш...

ПАНАС. Христе, я тебе прошу принести мені піджак і шапку з тої кімнати. Коли твоя ласка. Чуєш?

АРСЕН. (Підводиться.) Почекайте. Але ж ми можемо вдвох піти. Я вам зараз достану руш... (Хитається й хапається руками за Панаса і Софію.)

СОФІЯ. Арсику, любий!... Він зомлів. Христю, дай води, швидче ради Бога. Панасе, держіть з того боку. Кладіть на канапу Арсику, хлопчику!... Це рана його. Піддержуйте, я подивлюсь рану. Треба перевязать. Христе, швидче води. Може є йод, карболька або якась инча дезінфекція.

ХРИСТЯ. Є йод.

СОФІЯ. Давай швидче. Води налий у глибоку тарілку. Та швидче, Христе. (Розмотує в той же час повязку з голови Арсена.) Нічого собі „вдряпнуло“, така маса крові. Держіть, Панасе, держіть. Арсику, дорогий мій, бідний... От, Господи! Ах, якаж рана! Христю, Бога ради, швидче ж. Серветок дай, серветок Дві, три чотирі.

ХРИСТЯ. Зараз, зараз. Ах, Боже мій. (Хапає з буфету глибоку миску, карафку з водою, слоїк з йодом і біжить з цим до канапи. Підставляє стілець і ставить все це на його. Хапається, трівожно дивиться на Арсена. Знов біжить за серветками. Подає Софії.) На, на. Може, рушник?

СОФІЯ. Налий води в тарілку і влий туди йоду.

ХРИСТЯ. Багато йоду?

СОФІЯ. Ну, щоб добре жовта вода стала. Не бійся, лий.

ХРИСТЯ. (Готує воду.) Зараз. Зараз... (Підставляє стільця з водою.) Так нічого? Чи ще?

СОФІЯ. Добре, добре. Серветку. Ах, бідний хлопець. (Промива рану.) Здається череп не зачепило, але всю шкіру знесло. Арсику, милий!

АРСЕН. (Розплющує очі, ворухнеться.) Що таке?

СОФІЯ. Нічого, нічого, любий. Треба твою ранку перев'язать. Посидь так.

АРСЕН. Мені по . . . погано . . . (Умліває знов.)

СОФІЯ. Знов умлів. Крови загубив багато.

ПАНАС. Може покласти його? Йому так легче буде.

СОФІЯ. Ну, давайте, тільки обережно, будь ласка. Так, так . . . Піддержуйте разом і голову, Христю, ти краще візьми його ноги й обережненько поклади на канапу. От-так . . . Так . . . Ну, от. Подушку треба.

ХРИСТЯ. Зараз. (Біжить у другу кімнату, по дорозі дивлячись у вікно, за яким глухо чується стрілянина.)

СОФІЯ. (Промиває рану.) Підставте стільця з водою сюди ближче. Дайте ту серветку. Вийміть ще серветок.

ХРИСТЯ. (З подушкою.) А там все стріляють. Горить ще з одного боку. Вся та кімната аж жовта. Треба тихше, щоб мама не почула. Вона, здається, нарешті заснула. (Тим часом підкладають подушку під голову Арсенові.)

СОФІЯ. Ну, здається промила.

ХРИСТЯ. (Заглядає.) Господи! Яка рана! Арсик! Бідний! О, проклятої душі большевики! Боже, що ж це буде?

ПАНАС. Ну, я більше непотрібний?

СОФІЯ. Ні.

ПАНАС. (Обережно одв'язує з Арсена пояс з патронами.) Вибачайте, я пояс його...

ХРИСТЯ. Хтось у сінях гомонить! (З страхом дивиться туди за нею всі.)

Входять Сліпченко й Марко.

ХРИСТЯ. Тато й Марко! Слава Богу!

СЛІПЧЕНКО. Арсен дома? (Злякано.) Що ві?

СОФІЯ. Нічого, злегка ранений. Зомлів.

СЛІПЧЕНКО. А, та сама рана? На голові?

МАРКО. (Хмарно ставить рушницю біля дверей у куток і сідає за столом.)

СЛІПЧЕНКО. (Ставить рушницю там же і п'є просто з карафки. До Панаса, що виймає з під Арсена пояс.) Що це ви робите? Не тормосіть його.

ПАНАС. Мені патрони його потрібні.

СЛІПЧЕНКО. На якого біса?

ПАНАС. Потрібні.

СЛІПЧЕНКО. Може, до большевиків підете добивать нас?

ХРИСТЯ. Він з вами хоче.

СЛІПЧЕНКО. А-а? Надумався? Ну, та пізно. Ми виступаємо з города. Зайшли попрощатися. Виганя кацапня з рідної хати! Продали свої синки, продали, зрадили, наплювали самі собі в душу... Ай, Боже! Ай, Боже! Що з такими робити? Що робить з ними? На вогні пекти? Різати на дрібні шматки? І Тихон же з ними!

ПАНАС. Так як виступать, то виступать. Нема чого сидіть. Ходімте!

СЛІПЧЕНКО. (Мовчки дивиться на його.) А дома ж хто зостанеться? Покинемо саме жіноцтво?

ПАНАС. Ну лишайтесь ви.

СЛІПЧЕНКО. Мене й Марка розстріляють сеї ж ночі. Перший Тихон викаже.

СОФІЯ. Ах, тату, як можна таке говорити?

СЛІПЧЕНКО. Не тільки викаже, а сам розстріляє.

МАРКО. (З гнівом б'є кулаком по столі й устає.) Як би не полк Сагайдашного! На ранок ми б їх на трісочки рознесли.

СЛІПЧЕНКО. (До Панааса.) Самий вірний, свідомий, самий кращий полк... зрадив! Всі большевики. Не треба їм України, не треба їм волі, нічого не треба, дайте їм волю грабувати, насилувати, нищити. А большевики

ж це дають, скільки хочете. Розбили ж тюрму і випустили всіх уловників. Озброїли їх і пустили по городу. Ну?

СОФІЯ. Це не може бути.

СЛІПЧЕНКО. Та як не може бути?! Піддивись: тюрма порожня. „Неможе бути“! Через що ж не може?

МАРКО. (Ходить по хаті, підходить до вікна, знов до столу.) А мама де?

ХРИСТЯ. Спить. У неї дуже боліла голова.

СЛІПЧЕНКО. Ну то й не треба будить. Скажете що були. Та ми скоро вернемось. Це чорта вже з два! Каміня на каміні не лишимо. Вивішаємо падлюк до коріня. Кацапа як не винищити до ноги, то й ради з ним нема! Ну, будем прощатись. Ви Панасе заставляйтесь з жінками. Треба ж кому небудь.

ПАНАС. (Спокійно, але рішуче.) Ні, не zosta-
нусь. І не кажіть. Я йду зо всіма.

СЛІПЧЕНКО. Хм!... Як же вона...

ПАНАС. Проживуть цей час без нас. Гроші мають. Що ж робить?

Голосний дзвінок.

Всі змовкають і повертаються до дверей.

СЛІПЧЕНКО. Хто б це міг бути?

МАРКО. Чи не Хомчук забіг за нами? Пора тату. (Швидко йде в сіни.)

СЛІПЧЕНКО. Хм! Дивно, дивно. Хто б це міг бути?

Через який мент чути дужий крик. Топотіння ніг. В кімнату вбігають большевики з револьверами і рушницями в руках. Де які в салдацькій одежі, де які в штатській. Де котрі обмотані „лентами“ з набоями. Збоку в де-яких висять шаблі.

Всі вони кричать „Руки вверх“! „Руки вверх“! І ціляться на всіх.

Всі підводять руки догори. Сліпченко зробив був рух до своєї рушниці, але зупинився і тако ж підняв.

Слідом за юрбою вводять Марка з піднятими догори руками в супроводі трьох большевиків з револьверами і рушницями.

1-й БОЛЬШЕВИК. (До Сліпченка.) А-а, вот он старий пес! попался, стерва? А хто еще тут есть? (До Панаса.) Ти хто?

2-й БОЛЬШЕВИК. Да што їх роспитуваться много. Усіх на одну шворку та й гайда!

3-й БОЛЬШЕВИК. (До Панаса.) Ты—кто, я спрашиваю?

ПАНАС. Хіба ви не бачите?

1-й БОЛЬШЕВИК. (Дивиться на варстат.) Робочій?

ПАНАС. Робочий.

1-й БОЛЬШЕВИК. (Побачивши Арсена.) А-а, ранений вильный козак?

СОФІЯ. Это не вильный козак. Это гимназист. Его ранила пуля через окно. Посмотрите. Он сидѣл дома. Мальчик.

2-й БОЛЬШЕВИК. А ти хто ж така заступниця.

СОФІЯ. (Мовчки оглядає його з ніг до голови й одвертається.)

1-й БОЛЬШЕВИК. Подожди товарищ. Невинных не трогать.

3-й БОЛЬШЕВИК. Ну, скорѣе, нечего! Сказано, этих двух. Чорт с ними, с другими. Ну марш за нами.

Серед большевиків. Идем, идем! (Надо скорѣе... Украинцы захватятъ.)

СОФІЯ. Куди ж ви ведете їх?

2-й БОЛЬШЕВИК. А тобі какое дѣло? Хочеш з ними? Ходім!

1-й БОЛЬШЕВИК. (До Сліпченка.) Ну идем! Ведите того.

СОФІЯ. (До 1-го.) Послушайте, товарищ, куда вы ведете их?

МАРКО. Та що ти питаєш їх? Хіба ти не бачиш, з ким ти говориш?

Серед юрби. Та што там за разговори?

— Марш! Веди їх!

— Да прикончить здѣсь и баста!

— Стрѣляй их всѣх, буржуев!

1-й БОЛЬШЕВИК. Товарищи! помнить, что мы не разбойники! Слышите? Перваго сам застрѣлю! (До Софії.) Это ваш отец и брат?

СОФІЯ. Да.

1-й БОЛЬШЕВИК. Мы их арестовали за контрреволюціонное выступленіе против рабочих и крестьян. Они будутъ судимы революціоннымъ трибуналомъ.

СОФІЯ. Мнѣ можно слѣдовать за Вами? Я знакома с товарищами Гринбергом и Семянниковымъ. Я сегодня приѣхала из Петрограда. Вы можете отвести их к товарищу Гринбергу?

2-й БОЛЬШЕВИК. Та што за разговори такі? Там гайдамаки набіжать, а ми тут з буржуями мармалади... види їх к чортові матері, а то тут же перестреляю всіх, як собак.

1-й БОЛЬШЕВИК. Ну, идем! (До Софії.) Слѣдовать можете. Но... я Вам не совѣтую.

СЛІПЧЕНКО. Прощайте, діти! Мамі там ска... (Його штовхають у спину прикладом і він заточується й майже вибіга в сіни.)

СОФІЯ. (До Христі.) У тебе є якесь пальто? Хустка?

ХРИСТЯ. (Ридаючи.) Там... там... у... сіннях... на вішальці... а хустка на... скрині...

СОФІЯ. Добре...

ПАНАС. Чекайте, я з вами! (Біжить у сусідню кімнату, вибігає й прибігає у сени з шапкою й піджаком, на ході одягається.)

ХРИСТЯ. (Голосно ридає.)

Коли в сінях стихає, в кімнату обережно входить Білякєвич. Він немов винюхує, озирається, усе розглядає. Зупиняється і скося дивлячись на вікно і прислухаючись ледве помітно вдоволено посміхається.

Завіса.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Велика кімната, канцелярія. Канцелярські столи, шафи, етажерки. На стіні великий портрет Шевченка. В стіні ліворуч вікна на двір. В задній стіні двоє дверей. Одні ближче до вікон, другі в передпокій. В стіні праворуч також двері в другі покої.

В кімнаті страшений розгордіш: шибки повибивані, долі валяються подерті папери, канцелярські книжки, порозливано чорнило, деякі стільці й столи побито, перекинуто.

Біля дверей передпокою стоїть на варті красногвардеець. На столах, підклавши книжки під голову, сплять, двоє других красногвардейців. Біля вікна стоять інші двоє й дивляться на двір. На дворі чується залп.

1-й КРАСНОГВ. Готово! Пришили. Больше не встанеть, сукин сын.

2-й КРАСНОГВ. Носом так и клюнул в стѣнку.

1-й КРАСНОГВ. Стой! Ведуть офицера! А-а, чортова душе, трусишся? Ач-ач, як ноги підгинаються. О, о, хапається за бариньку, за бариньку. А тій якого чорта там нада?

2-й КРАСНОГВ. Жена, должно быть. Ви-дишь, просит... Жалко, стало быть.

1-й КРАСНОГВ. Жалко? А нас чом не жаліла, як вони по мордам нас били та розстрілювали? Нехай тепер... А-а, руки хапає цілувать. Так її, прикладом, падлюку. Верно, оттак, ногою. До стѣнки ставай, чого там руки цілувать. Правильно. Умліла. Оттак краще.

ВАРТОВИЙ. Крикни им, Корнієнко, чтоб... Куда? Куда? Сюда нельзя. (Хоче спинить Софію, яка швидко входить.)

СОФІЯ. (Показуючи папірця.) У мене пропуск. Сюди має зараз прийти товариш Грінберг. Мені його треба бачить.

ВАРТОВИЙ. А ви хто будете? Из українцев или наших?

СОФІЯ. І з українців, і з ваших.

ВАРТОВИЙ. Гм! Чудно. Таких мы вон куда отправляем. (Хитає в напрямі вікон.)

СОФІЯ. Не знаєте, хутко має прибути товариш Грінберг?

ВАРТОВИЙ. Я твоего дурацкаго языка не понимаю, говори по человѣчески!

Двері в задній стіні, ліворуч одчиняються. Звідти виходить офіцер, за ним Сініцин, одягнений в штатське, молодий, білявий, в синій косоворотці.

СІНЦ. (Голосно.) Свободен! Двух провожатых! Провожатые!

1-й КРАСНОГВ. (Починає будить тих, що сплять.) Провожатые, вставай, Слышь?

ОФЦЕР. (Сяє від радости.) Благодарю вас, товарищ! Не беспокойтесь, пожалуйста, я и без провожатых.

СІНЦ. (Сердито.) Провожатые! Спят, черт бы их побрал. Провожатые!

ПРОВОЖ. (Встають, похмуро чухаються, беруть рушниці й кажуть офіцерові:) Ну, идем! В середину становись, куда лѣзеш! (Виходять.)

СІНЦ. (До вартового.) Слѣдующаго! Много их еще там?

ВАРТОВИЙ. Есть порядочно. Вот тут какая то. (Показує на Софію.) Товарища Гринберга хочет видѣть.

СІНЦ. Вам товарища Грінберга? Пропуск есть?

СОФІЯ. Єсть. (Показує папірець і хоче подать.)

СІНЦ. (Маха рукою.) Не надо. Подождите. Он сейчас должен приѣхать. (Вартовому.) Слѣдующаго. (Іде до себе.)

ВАРТОВИЙ. Сейчас. Закурить надо. (Закурює.)

1-й КРАСНОГВ. (Сміється.) А той офіцерик зрадів, що свободен. Я, каже, і без провожатих. А того й не знає, що тут то й вся штука в провожатих. От вони його проведуть, куда надо, і буде вже свободен. (Дивиться в вікно.) А ну, чи вже вивели до стѣнки?

2-й КРАСНОГВ. Сейчас выведут.

ВАРТОВИЙ. (Гукає в двері до передпокою.) Слѣдующій! Живо!

З передпокою вникають молодого хлопця, гімназіста. За ним видираючись з рук красногвардейців, вбігає Мати його, жінка років 38—40, ще не стара.

ВАРТОВИЙ. (Одпихаючи її.) Куда? Куда? Нельзя! Какого чорта пускаєте, сволочи? Нельзя, говорю.

МАТИ. (Хапаючи його за руки, трусячись, напівбожевільно угодливо посміхаючись.) Я нічого, я

нічого. Я постою тут. Это мой сын. Он гимназист. Коля, проси прощенья. Проси прощенья. Колечка, синочек мой единственный!

ВАРТОВИЙ. Да нельзя, я вам говорю. Ну, народ...

ГІМНАЗИСТ. (В одчаю.) Мамо, ідіть до дому!... Не треба...

МАТИ. (Злякано.) Коля, замолчи, замолчи! Вы, господа, — то-есть, товарищи! не слушайте его, не слушайте. Он участвовал в любительских спектаклях и потому говорит по малороссійски.

СІНІЦИН. (На порозі.) Ну, что ж слѣдующій? Что здѣсь?

ВАРТОВИЙ. Да вот, эту женщину сюда пустили опять.

МАТИ. (Кидаючись до Сініцина, хоче схопити його руки.) Не слушайте, не слушайте! Он только в любительских спектаклях. Это мой Коля. Он не виноват. Колечка, проси прощенья. Коля, не стой так непочтительно! Он боится, он только боится...

ГІМНАЗИСТ. Ах, мамо!

МАТИ. Коля, молчи! Молчи, Колечка! Они тебя отпустят. Ты ж ничего, только в спектаклях. Вы ж его отпустите, правда?

ГІМНАЗИСТ. Нехай розстрілюють! Я їх не боюсь. Хай живе вільна самостійна Укр...

МАТИ. (Люто кидаючись до його.) Мовчи, тобі кажу! Сказився ти?! Що ти робиш?! Господа, он так, он...

СІНІЦИН. Э, к чорту там! Свободен, двух провозажих. Слѣдующаго.

МАТИ. (Радісно.) Свободен?! Колечка, чуєш: свободен! Спасибо, ой, спасибо ж вам! Хай вас Бог...

СІНІЦИН. (Злісно до вартового.) Выпровадить их и слѣдующаго!

ВАРТОВИЙ. (До матері і гімназиста.) Ну, уходите! Скорѣе! (В одчинені двері.) Двух провозажих, свободен. Слѣдующаго.

МАТИ. (Ведучи за руку сина.) Спасибо, товарищи, спасибо! Идем, Колечка, идем! (Виходить.) Скорѣе, скорѣе, Колечка.

1-й КРАСНОГВ. Еге, „ідьом, Колечка“. Иди, іди, там тобі покажуть „свободен“.

2-й КРАСНОГВ. А, видно, заядлый хохленок. Самостійна Украина. Вот, увидит он Самостійну.

1-й КРАСНОГВ. (Регоче навмисне грубим голо- сом перекривляє гімназиста.) „Хай живе вільна, самостійна Україна.“ І вигадали ж, буржуї прокляті. Поддѣлюються под мужицький разговор і думаютъ, що ето комусь интересно.

ВАРТОВИЙ. (У двері до передпокою.) Ну, что ж там опять, чорт бы вас... Что там? Скорѣе!

Входить залізнодорожник, молодий, лице бліде, з жахом в очах.

ВАРТОВИЙ. Сюда. (Проводить до других дверей.)

2-й КРАСНОГВ. Вильный козак, должно быть.

На дворі вибух залпу, Красногвардейці дивляться в вікно.

1-й КРАСНОГВ. О! офіцер уже „свободен“. Тільки одною ногою подригує, як жаба. Так його, за ноги, до купи. Прикладом би ще по голові, а то, сука, ще оживе.

2-й КРАСНОГВ. Пуцай оживает, их в общую яму всѣх... Одну уже зарыли, душ сорок. Нѣкоторые еще дышали.

1-й КРАСНОГВ. Та ну? Дышали?

2-й КРАСНОГВ. Один дуже стонал. Ничего, всѣх засыпали.

ВАРТОВИЙ. А один, сукин сын, хитрый, притворился мертвым. Его, значит, хотѣли оттянуть в сторонку. А он, это, как вскочит, весь в крови, морды не видно, побили прикладами. Да как кинется до наших да зубами. Впился, как бѣшеная собака, оторвать нельзя. Его бьют винтовками, а он уже без памяти впился зубами и висит. Так, подлец, и помер. Кусок тѣла вырвал.

1-й КРАСНОГВ. От проклята душа! От-так

вони нашого брата повсігда. Поміра, а таки вирве в тебе шматок тіла.

СІНІЦИН. (Виходить, за ним залізнодорожник.) Свободен. Больше не водить. На два часа перерыв.

ВАРТОВИЙ. Свободен без провожатых?

СІНІЦИН. Без. (Виходить в двері до передпокою.)

ЗАЛІЗНОДОРОЖН. (З тим же переляканим лицем за ним.)

ВАРТОВИЙ. Ну, свободны и вы, товарищи.

1-й КРАСНОГВ. Ну, только, ми тоже без провожатих. (Сміється й бере свою рушницю.)

2-й КРАСНОГВ. (Тако ж бере.) Ох, да и спать же буду! Устал, как пес. Три ночи ни на минуту не спал.

1-й КРАСНОГВ. Я з неделю вже не сплю. Та й ще не спав би з неделю, аби передупити усіх буржуїв. Вичистить до ноги, щоб і духу їхнього не пахло. Чисто всіх, з дітьми, з жінками...

2-й КРАСНОГВ. Чтоб и на расплод не осталось? (Поглядають на Софію.)

1-й КРАСНОГВ. Атож! А тих українців дак не то що розстрілювать, а просто живими всіх у яму й засипать. От вам самотійна Україна, от тепер одділяйтесь од Росії. Верно! Другого способу на їх нема.

На дворі залп. Жіночий приглушений крик.
Всі кидаються до вікна. Софія тако ж.

1-й КРАСНОГВ. Ага, самостійного гімназистика „ослободили“. А та, а та що виробляє

ВАРТОВИЙ. Пом'їшалась... Поет, см'їється.
Ах, ти... виш' б'їда якая вышла. Б'їдная!

1-й КРАСНОГВ. Та й її слід би тоже...
Що їх жалить? Вони нас жаліли? От нехай
тепер самі покуштують. Усіх вирізати про-
клятих!

2-й КРАСНОГВ. Дда-а... Тронулась умом.
Надо было отпустить малаго.

1-й КРАСНОГВ. Куду пустить?! Кого?
Варняка чортзна що. З отих малих повиро-
стають великі, то вони нам покажуть. Ходім
лучче! (Виходять.)

Вартовий і 2-й красногвардець ідуть за ним.

СОФІЯ. (Сама. Дивиться в вікно. Потім непокійно
ходить по хаті. Хоче йти до дверей у передпокій, але
роздумує і рішуче сідає чекати. На дворі чується знов
залп. Софія захоплюється, хоче бігти до вікна, але зу-
пиняється й сідає.)

ГРІНБЕРГ. (Входить задиханий, але оживлений,
в підняття, простяга обидві руки Софії, швидко під-
ходить до неї.) Ради Бога, извините, товарищ,
что задержал вас. Невозможно было вырваться.
Здравствуйте, дорогая! С поб'їдой, с тор-
жеством пролетарскаго д'їла!

СОФІЯ. (Вітається.) Я до вас у важній справі. Я не хотіла вам по телефону...

ГРІНБЕРГ. Ну-да, ну-да... Конечно. Ну? Что? А? Жарко было ночью? А? А как они мерзавцы удирали! А? Это было прямо таки великолѣпно. Мы их били как куропаток. Да вѣдь банды хулиганов, жуликов. Ну, вы не очень волновались ночью? Ваш дом не пострадал? Я думал о вас и, представьте, дѣлал все, что мог, чтоб снаряды не летѣли в вашу сторону. Я даже...

СОФІЯ. (Нетерпляче.) Я дуже дякую вам, але я хочу попрощати вас...

ГРІНБЕРГ. Знаете что, товарищ: говорите по русски, ей-Богу, теперь как то не до этого. Вы меня извините, но момент слишком важный и торжественный что ли, чтоб...

СОФІЯ. (Різно.) Хорошо. Я буду говорить так, как Вам хочется.

ГРІНБЕРГ. Не так, как мнѣ хочется, а...

СОФІЯ. Дѣло в том, что ночью при мнѣ на квартирѣ красногвардейцы арестовали моего отца и брата. Они находятся здѣсь, в этом штабѣ. Их хотят разстрѣлять.

ГРІНБЕРГ. Вашего отца и брата? За что? Вѣдь они, вы говорили, рабочіе.

СОФІЯ. Да, но они украинцы. Вільні козаки.

ГРИНБЕРГ. Вильные казаки? Хм! Они здѣсь?

СОФІЯ. Да. Я насилу упросила подождать с казню до вашего прихода.

ГРИНБЕРГ. (Стурбовано.) То-есть как? В каком смыслѣ?

СОФІЯ. Я сподіваюсь, що ви їх визволите.

ГРИНБЕРГ. Ах, товарищ, да оставьте вы хот в эту минуту ваше украинофильство. И как вы, право...

СОФІЯ. (Тихо, сдѣлавши зуби.) Я ошиблась. Я надѣюсь на вашу помощь.

ГРИНБЕРГ. В качествѣ кого они арестованы?

СОФІЯ. В качествѣ врагов, конечно. Что за вопрос?

ГРИНБЕРГ. (Рѣзко.) Я понимаю. Но они кто: офицеры, солдаты, вольные казаки, гайдамаки?

СОФІЯ. Вольные казаки. Я вѣдь сказала вам.

ГРИНБЕРГ. Вольные казаки? Так что ж я могу сдѣлать? Я ничему не могу помочь. Мы издали приказ: всѣх „вильных“ казаков разстрѣливать. Это злѣйшіе враги рабочих. Провокаторы, измѣнники, разбойники! Это негодя, которых всѣх до одного...

СОФІЯ. Товарищ, я говорю с вами о своем отцѣ и братѣ! От огульной характеристики вы могли бы воздержаться.

ГРИНБЕРГ. Извиняюсь. Очень извиняюсь. Я понимаю ваше положеніе. И мнѣ очень-очень досадно, что именно вам я не могу помочь. Именно вам. Но согласитесь сами, товарищ, я иначе не могу. Почему освободить вашего отца и брата и не освободить всѣх? Потому, что они ваши родственники? У меня самого — брат контрреволюціонер. Но если его поймают, я не буду стараться освободить его. Борьба. В социальной войнѣ нѣтъ ни отца, ни матери, ни братьев. Братья — всѣ социально угнетенные, враги — всѣ угнетатели. Я понимаю, вы как женщина... И потом стоящая далеко по своему социальному положенію от борющихся низших классов.

СОФІЯ. Ах, причем здѣсь женщина, социальное положеніе?

ГРИНБЕРГ. Да при том, что нужно имѣть мужество в борьбѣ, товарищ. И нужно быть близким к борющимся, чтобы умѣть ненавидѣть и интересы их ставить выше родственных связей. Если бы вы были в наших рядах, вы даже не подумали бы о том, чтобы просить за двух... контрреволюціонеров, хотя бы они были родственниками. Но вы, конечно, в другом положеніи... И я, понят-

но, не могу быть в претензіи. Наоборот, вы оказали нам такую услугу, которая...

СОФІЯ. Во имя чего же я оказала ее, как вы думаете?

ГРІНБЕРГ. Да, конечно, симпатіи ваши...

СОФІЯ. Перестанем об этом. Значит, вы рѣшительно отказываетесь помочь мнѣ?

ГРІНБЕРГ. Я не могу этого сдѣлать, товарищ, поймите вы это. Я нарушу свой долг, совершу подлость, измѣну. Вѣдь я просто не имѣю фѣзической возможности выпустить их. Товарищи не дадут все равно, я должен обмануть их, солгать. Поймите, что вы требуете невозможнаго.

СОФІЯ. Значит, их разстрѣляют? Так, как тѣх? (Хитае головою на вікно.)

ГРІНБЕРГ. Я не знаю, за что их арестовали; может быть, выяснится... Но я лично...

СОФІЯ. Хорошо. Довольно. Я понимаю, что вы не можете.

ГРІНБЕРГ. Но увѣряю вас, что не могу. Напрасно вы...

СОФІЯ. Да вѣрю я! Что же мнѣ дѣлать, Господи?! Вѣдь не могу я, поймите, не могу я...

ГРІНБЕРГ. Я вас понимаю, я понимаю. Но бывают такіа положенія, когда...

Входять Гликерія Хвед. і Христя.

Гликерія Хвед. в темній великій хустці, в пальто,
Христя в чепурненькій шапочці.

ГРІНБЕРГ. Куда? куда? Кто такіе? Зачѣм?

СОФІЯ. Это ко мнѣ. Мать и сестра.

ХРИСТЯ. (До Грінберга зхвильовано.) Нам сказали, что вы приѣхали, — мы пришли... Вы вѣроятно от сестры знаете... Мы вас умоляем.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Падає навколюшки перед Грінбергом.) Господин, помилуйте, зжальтесь, кормильці ж вони наші.

ГРІНБЕРГ. Товарищ!... Сударыня, что вы, что вы! Встаньте. (Хоче підняти, але Гликерія Хведоровна хапає його за ноги, благаючи „помилуйте! Не встану“.) Позвольте, сударыня... (До Христі.) Да помогите же, подымите...

ХРИСТЯ. Мы вас умоляем. Спасите их.

ГРІНБЕРГ. (До Софії.) Товарищ, да поднимите же вашу мать, что же это такое?

СОФІЯ. (Мовчки, тісно стуливши губи, хмарно дивиться в бік.)

ГРІНБЕРГ. Сударыня, встаньте, я вас прошу. Поймите же, что я не могу так... О, Господи! Но не могу же я, я права не имѣю.

ХРИСТЯ. Мы вас умоляем, вы можете.

ГРІНБЕРГ. А, чорт возьми! (Одсувається од Гликерії Хведоровни, вона повзе за ним. Тоді він

рішуче, сердито повертається й виходить в двері до передпокою.)

ХРИСТЯ. (Підводить Гликерію Хведоровну.) Встаньте мамо... Встаньте, годі. Буде з нас... Наваялись в ногах Софіїних приятелів... (До Софії.) О, сестро, Бог тобі цього не простить! Невинно дивишся? А хтож з оцим самим шопотівся учора та щось йому передавав? Га? Хто успіху їм бажав? А-а, чула я вчора, та не знала що то за успіх, а тоб... Ага? А хто з отим паршивцем Тихоном наслав на тата й Марка большевиків учора? Не ти? Проклята! Приїхала? Продала всіх нас і втікла сюди, сидиш...

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Плаче.) Годі, доню, ходім... Бог з ними.

ХРИСТЯ. А що заплатили тобі? наші сльози, кров нашу? Що взяла за батька та брата? Га?

СОФІЯ. (До Гликерії Хведоровни.) Мамо, ради Бога, не вірьте їй! Мамо, вона...

ХРИСТЯ, А за всю Україну що взяла? Ух, ти, поганка! Своїми б руками задушила б тебе. (Раптом грізно, жагуче.) Оддай же нам батька й брата! Оддай зараз же! Іди до своїх кохуваників, кажи, щоб зараз же випустили їх! Іди!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (До Софії.) Доню!... Ти ж з ними ближче знакома, попроси їх, убла-

гай, дитино, рятуй таточка свого і братіка рідного. Доню моя, ой, доню ж моя, що ж ти з нами робиш! (Ридає.)

СОФІЯ. Мамо!... Я благала, я просила... Я ж усю ніч бігала, шукала...

ХРИСТЯ. Кого шукала? Оцього Юду?

СОФІЯ. Я, мамо, буду ще... Я все зроблю...

Входить красногвардеець з рушницею, з бомбою за поясом.

КРАСНОГВ. (До Христі й Гликерії Хведоровни.) А ну, пожалуйте. Вас просять вийти зцюдова. Скарєй.

ХРИСТЯ. О, прислав оборонить тебе од нас!

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Ходім, доню. Ходім шукать ще кого небудь.

КРАСНОГВ. Пожалуйте, и пожалуйте.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Софії.) Прощай, доню... Ти ж прийдеш додому?

ХРИСТЯ. Її дом тепер тут.

СОФІЯ. Прийду, мамо, прийду... Я останусь тут, щоб... визволить їх... Мамочко! (Обнімає, Гликерію Хведор. Ридає.)

ХРИСТЯ. Годі, лицемірко, пусти, а то нас ще твій оцей приятель застрілить...

СОФІЯ. (Випускаючи матір.) Ой, Христе, як ти... страшно жорстоко і люто мстишся!

ХРИСТЯ. Я мстюся? За що? За батька і Марка? Так, я готова тобі...

СОФІЯ. Ні, Христе, за інче... Ти...

КРАСНОГВ. Ну, доволно, господа, доволно. Сказано раз і нема чого тут... Виходьте.

ХРИСТЯ. (Рішуче.) Ходім, мамо!... (Виходять; за ними красногвардець.)

СОФІЯ. (Сама, швидко, зхвилювано ходить по хаті, тикаючись у всі кутки й незнаходячи собі місця. Зупиняється й мовчки стогне, гнівно ламаючи руки.)

Входять: Грінберг, Семянніков, Сорокін, Подкопаєв. Сорокін маленький, років 30, у френчі, го-стренька борідка, пенсне. Ввесь час без потреби тонко, іронічно посміхається. Подкопаєв високий, років 37, короткі вуса, підстрижені, еспаньолка; також у френчі, ніс м'ясистий, качиний, вигляд царського поліцейського пристава, ходить рішуче, твердо, з виразом переможця і начальника. У всіх за поясами револьвери, шаблі, у Сорокіна ще ручна граната, а у Подкопаєва через груди стрічка з набоями, а в руці рушниця без багнета. Входять голосно балакаючи, сміючись. Прямують до Софії.

ГРІНБЕРГ. (До Подкопаєва і Сорокіна.) Вот, товарищи, позвольте познакомить вас с товарищем, которому мы обязаны нашим таким быстрым и полным успѣхом. В исторіи революції имя Софії Слѣпченко займет выдающееся мѣсто.

ПОДКОПАЄВ. (Клада острогами й перший ступає до Софії.)

ГРІНБЕРГ. А это наш командуючий особым отрядом, товарищ Подкопаев.

Подкопаев і Софія мовчки потискують один одному руки, далі Софія вітається з Сорокіним.

ГРІНБЕРГ. А это прибывший сегодня комиссар из Петрограда, товарищ Сорокин.

ПОДКОПАЕВ. (До Софії.) Позвольте і мнѣ, уважаемый товарищ, как лицу, на котораго возложена военная сторона освобожденія пролетаріата, принести вам свою искреннюю благодарность за оказанную вами помощь. Конечно, народ рано или поздно низверг бы все равно подлых грабителей, но... чѣм раньше это случилось, тѣм оно, е... конечно, лучше. Благодарю, товарищ.

СОРОКІН. И тѣм болѣе цѣнна услуга, чѣм полнѣе побѣда. А побѣда полная. Вы можете чувствовать полное удовлетвореніе.

СОФІЯ. (Не посміхаючись.) Спасибо, товарищи, вы преувеличиваете мою услугу.

СЕМЯННИКОВ. (Здоровается и посміхається, як до старої знайомої.) Надѣюсь, тепер то мы будем чаще встрѣчаться?

СОФІЯ. Да, конечно.

СЕМЯННИКОВ. Если позволите, товарищ, спросить: вы не приняли бы теперь болѣе близкаго участія в нашей работѣ? Нужда в

преданных, культурных, социалистических силах, как вам известно, громадная. Мнѣ кажется, что вы...

СОФІЯ. О, благодарю вас, товарищ. Я не знаю. По крайней мѣрѣ, не сейчас. Я должна еще переговорить по одному дѣлу с товарищем Гринбергом. Если позволите?

ПОДКОПАЕВ. О, пожалуйста, пожалуйста. Мы тѣм временем устроим наше летучее заседание. Туда можно? (Показуе на двери в соседнюю кімнату.)

ГРИНБЕРГ. Конечно. Можно. Устраивайтесь там, товарищи, я сейчас.

ПОДКОПАЕВ. (Дивиться на портрет Шевченка.) А почему эта контр-революціонная икона висит здѣсь до сих пор? Убрать ее к чорту оттуда! (Рушницею сильно бьет по рамі и сбивает портрет на землю. Протикает багнетом лице, настромлюе, крутит і одкидае в куток.) Эта хохлацкая морда мнѣ надоѣла, наконец. Вездѣ торчит.

СОФІЯ. Товарищ!..

ГРИНБЕРГ. (Глянувши на Софію.) Товарищ Подкопаев, зачѣм вы? Вѣдь это Шевченко.

ПОДКОПАЕВ. Да, конечно Шевченко, чорт бы его... (Помітивши щось на товаришах.) А? Что? В чем дѣло?

СЕМЯННИКОВ. Товарищ Подкопаев, вѣро-

ятно, ошибся. Он думал, что это портрет какогонибудь современного их дѣятеля.

ПОДКОПАЄВ. Я не понимаю, товарищи, в чем дѣло? Современный, несовременный, поэт, учитель, офицер, чорт бы его драл, раз он націоналист, он враг народа и пролетаріата. Я заявляю откровенно, что с націоналізмом, с этими Шевченками, автономіями, федераціями, самостійностями и прочей буржуазной дрянью буду бороться безпощадно.

СОРОКІН. Ну, ладно, ладно, идемте на засѣданіе. (Підхоплює Подкопаєва під стан і, сміючись, веде в кімнату.)

ПОДКОПАЄВ. (Ображено.) И отлично видѣл, что Шевченко. Важность какая. И вездѣ прикажу снять эту мерзость со стѣн.

СЕМЯННИКОВ. Ну, ну, товарищ, полно горячиться. (Підпиха його в спину. Всі заходять в сусідню кімнату.)

ГРІНБЕРГ. Как неофит, он слишком прямолинеен. Ви, товаришко, не звертайте уваги. Людина він хороша, чесна, але трохи... некультурна і грубовата. Що зробиш? Ви хотіли, здається, поговорити зі мною на самоті? Я до ваших послуг.

СОФІЯ. Да, я хотѣла поговорить еще но... послѣ этого...

ГРІНБЕРГ. Але ж, товаришко, це ж людина військова, неосвічена, бувший капітан. Невже ви гадаєте, що ми всі поділяєм його погляди? Але ж ви самі добре знаєте, що іменно ми проголосили принцип „полного самоопредѣленія вплоть до отдѣленія“. Федеративная Советская Республика. Ми перші вітали Українську Республіку. І тепер, розуміється, тим паче. Ну, як ви можете, їй Богу...

СОФІЯ. (Мовчить і прижмуреними очима тоскно дивиться в вікно.)

ГРІНБЕРГ. Ну, товаришко... Ах, як це досадно...

Входить Панас.

ГРІНБЕРГ. Вам что угодно?

ПАНАС. (Одягнений в нотерте пальто, з під якого видно чоботи, в картузі, має вигляд робітника. В піднятому стані, весь час криво посміхається.) Товариш Грінберг? Дуже приємно. Як раз до вас.

ГРІНБЕРГ. Извините, товарищ, я сейчас очень занят.

ПАНАС. Я бачу, я бачу. Але я в такій самій справі. Соціалізм і контрреволюція, товаришу. Треба спасать. Я маю контрреволюціонерів, яких треба зараз же арештувать.

ГРІНБЕРГ. В таком случаѣ... Только, пожалуйста, товарищ, поскорѣе...

ПАНАС. О, це дуже скоро. Це — мій батько. Він живе недалеко звідси на селі і балакає по українському. З самого малечку балакає, заядлий контрреволюціонер...

ГРІНБЕРГ. Что это, глупая шутка?

ПАНАС. Боже борони! Як можна?

СОФІЯ. Панасе Степановичу, для чого це?

ПАНАС. (Ніби тепер тільки помітив її.) Ах, и вы здѣсь, мадам? Очень приятно. Вы можете засвидѣтельствовать, что мой отец настоящій контрреволюціонер. Во всяком случаѣ ничуть не хуже вашего. Не правда-ли? А между тѣм вашего сейчас разстрѣляют, а мой ходит на свободѣ и угрожает социализму на Украинѣ. Я, как старій социалист...

ГРІНБЕРГ. Послушайте, вы — или пьяны или сумасшедшій? Что вам?

ПАНАС. Боже мій, товаришу. Як же не бути пьяним? Як не бути пьяним? І правильно сказали, товаришу, іменно сумасшедшій.

СОФІЯ. Панасе Антоновичу, я вас прохаю...

ПАНАС. Сейчас, мадам, сейчас уйду, как вы нетерпѣливы. Позвольте же и мнѣ совершить такой же подвиг, какой вы совершили. (До Грінберга.) І крім того, у мене є ще дві тітки, старі контрреволюціонерки, селян-

ки, також балакають по українськи, живуть у другому селі. Читають українські книжки.

ГРІНБЕРГ. Если вы немедленно не убедитесь отсюда вон, я вас прикажу разстрѣлять. Слышите вы?

ПАНАС. Господи Боже мій! А я ж чого сюди прийшов? Я ж не договорив вам, я ж ще сам контрреволюціонер. І жорстокий, попереджаю вас, контрреволюціонер. Не тільки читаю, але й пишу по українському. От спитайте цю даму. Чого ви посміхаєтесь? Вітаючи всім серцем пришествіє в особі большевиків соціалізма, я не можу допустити, щоб жив такий контрреволюціонер, як я. Куди прикажете мені стать до стѣнки? Туда? Туда? Туда?

ГРІНБЕРГ. (До Софії.) Что он — больной, что ли? Кто он такой?

СОФІЯ. Панасе Антоновичу, можна вам два слова сказати?

ПАНАС. С удовольствием, мадам, с удовольствием. Только пожалуйста поскорѣе, мы с товарищем должны окончить наше дѣльце.

Виходить Семянніков з порога кличе:

— Товарищ Грінберг. На минутку можна вас? Извиняюсь, товарищи.

ГРІНБЕРГ. (Швидко йде до його й обидва зникають у сусідній кімнаті.)

СОФІЯ. Що це значить, Панасе?

ПАНАС. Что именно, мадам?

СОФІЯ. (Різно.) Все. Ця комедія, це „мадам“, російська мова зо мною. Що це значить?

ПАНАС. Вам не правиться вираженіє „мадам“; но вѣдь это из почтенія, мад..., ну сударыня, если хотите. Единственно из почтенія к вам. С особой, которая родного отца и брата принесла в жертву великой святой идеѣ, я не могу иначе говорить, как на языкѣ благородном, на языкѣ наших освободителей, несущих нам свѣточ...

СОФІЯ. Дійсно, ви од страху, видно, зовсім збожеволіли.

ПАНАС. Как не збожеволѣть, мадам, как не збожеволѣть? Вѣдь вы только взгляните туда за окно: горы трупов этих подлых украинцев. Горы, мадам, понимаете ли вы это? Мальчишки, дѣти, старики. К стѣнкѣ — и готово. По усам узнают контрреволюцію. Малороссійские усы — и к стѣнкѣ. И как же не благоговѣть перед вами, как не... не божеволѣть? А? Вѣдь это же ясно, что социализм пришел, и не какой нибудь там гнилой, европейскій, а большевитскій, російскій, самый настоящій. Позвольте преклониться перед вами. (Низько вклоняється.)

СОФІЯ. (Мовчить.)

ПАНАС. Что прикажете передать на том свѣтѣ вашему контрреволюціонному батюшкѣ и братцу? Прощаніе? Или сожалѣніе о их глупости? Что же вы молчите? Извольте хоть словечко произнести.

СОФІЯ. Чого вам треба од мене? За що ви мучите мене? За що?

ПАНАС. (Люто.) Чого треба? Випустіть батька вашого і брата! Чувте? Не смійте їх убивать!!...

СОФІЯ. Як же я їх випущу? Як? Скажіть. Ну, скажіть, що мені зробити, я все зроблю. Піти з бомбою, з револьвером визволять їх? Ходім. Давайте.

ПАНАС. Пізно з бомбами. Вимагайте від ваших товаришів випустить їх.

СОФІЯ. Я вже вимагала, просила, благала. Мама на вколюшках стояла перед ними.

ПАНАС. Знаю. А ви стояли і мовчки дивились, як мама ваша повзала перед паршивцем, перед... жуліком, шарлатаном.

СОФІЯ. Я думала, може це pomoже...

ПАНАС. Хе!... Не помогло? Прислав красногвардейця вивести їх?

СОФІЯ. Він не може випустить. Це була б зрада, порушення обов'язку...

ПАНАС. (Сміється.) Яка моральна чистота! А-ну, дайте йому тисячу карбованців, побачите, чи злякається він зради?.. А-ну, запропонуйте йому свою любов, чи побоїться він порушення обов'язку? О, мерзотники!

СОФІЯ. Ви мелете чорт зна що. Говоріть же, як визволить, ну, говоріть!

ПАНАС. Я ж говорю, якого ж вам ще чорта: дайте йому хабаря, грошима, тілом своїм, чим хочете, і він випустить. Гроші, може, од вас посоромиться взять, але тіло... можете бути певні.

СОФІЯ. Ви це серйозно?!

ПАНАС. Що саме серйозно: чи згодиться? А ні трішки не сумніваюсь.

СОФІЯ. Ви по собі судите?

ПАНАС. О, на жаль про Грінбергів я сміло можу по собі судить. Тільки між мною та ними та різниця, що я зроблю і не буду вже заводити тепер соціалізма, а вони роблять й заводять. Вони сміливіші.

СОФІЯ. І ви, іменно ви пропонуєте мені це зробити?

ПАНАС. А ви ж пропонували своїй матері повзати перед ним на вколюшках? Ви вважали це можливим? Невже ви думаєте, що вашій матері було це так само легко, як вам кокетувать з ним?

СОФІЯ. Добре. Я це зроблю. Дякую за раду. Чуєте: я це зроблю.

ПАНАС. І можливо навіть не без приємності зробите. Ко всеобщему удовольствию.

СОФІЯ. Можливо.

ПАНАС. Та не тільки можливо, а напевно. Та, признайтесь, що ви й самі вже про це трошки думали?

СОФІЯ. Ну, розуміється, думала. Тільки сумнівалась, чи згодиться він. Мені здавалось це трошки негарним, але ви роз'яснили і я сама бачу, що в цьому нічого негарного нема.

ПАНАС. Так, нема: буржуазні забобони. А потім можна буде разом і соціалізм заводити на Україні.

СОФІЯ. Звичайно. Революція повинчає, гарно й оригінально. А життя батька і брата це непоганий подарунок молодого. Як ви гадаєте?

ПАНАС. (Люто.) Не смійте глузувати з вашого батька і брата! Ви розумієте, що це цінізм? Ви не достойні імена їх вживать.

СОФІЯ. (Хапаючись за голову.) Ох, ідіть швидче з відсіля! Ідіть... А то я не знаю, що буде.

ПАНАС. К стѣнкѣ? Я готов, мадам, я готов давно. Будь ласка, прошу: кличте Грінберга.

СОФІЯ. (Упавши головою на стіл, глухо, болюче ридає.)

ПАНАС. (Довго мовчки дивиться на неї.)

СОФІЯ. (Раптом затихає, потім зразу підводиться, різко до Панааса.) Чого вам треба? Ідіть собі геть. Забірайтесь. Я з вами не хочу балакати, ви мені гидкі.

ПАНАС. (Якийсь мент дивиться на неї, потім рвучко повертається й виходить.)

СОФІЯ. (З одчаєм і мукою шепоче.) Ох, Боже ж мій! Ох, Боже ж мій! (Кусає хустку, щоб не ридати.)

Входить ГРІНБЕРГ. (Озирається, шукає очима по хаті, питає.) Что, ушел уже этот странный господин? Кто он такой?

СОФІЯ. (Зразу міняючи вираз лиця.) Да, ушел. Я вас задерживаю?

ГРІНБЕРГ. О, пожалуйста. Будь ласка. Я до ваших услуг. Но, може б, ви були ласкаві говорити зо мною по українськи. Я, коли не схвилюваний, то з приємністю. Ви вибачайте...

СОФІЯ. Я хотіла тільки от про що попрохати вас: задержати хоч на кілька днів кару над моїм батьком і братом.

ГРІНБЕРГ. Хм. Задержать? Не знаю, чи зможу я? Хм. (Морщиться, міркує.)

СОФІЯ. (З вимушеною, кривою, кокетливою по-

смішкою.) Ну, а як я вас дужу-дуже попрохаю? ви постараетесь, правда? Ваш же вплив такий величезний, що... Адже тільки одстроча, кілька днів...

ГРІНБЕРГ. Бачите, товаришко, я скажу вам отверто: для вас я готов на що вгодно, але... але даже мій вплив, який, я того не скриваю, доволно значительный, в данном случаѣ, вряд ли. Видите ли... Будем говорить, как свои люди: у нас нѣтъ никакой дисциплины. Я могу приказать, но исполнить... Даже постановленія совѣта депутатов и то далеко не всюду исполняются. Каждый сам себѣ начальник. И часто поневолѣ приходится отдавать только такія приказанія, которыя пріятны и желательны самим исполнителям, а нежелательных по возможности избѣгать. И я не знаю, як у данному разі... Я дуже боюсь. Хм!

СОФІЯ. Господи! А так хочеться з щирим серцем порадіти з нашої перемоги, віддатись цьому почуванню всією душою, без перешкод. І,—ви ж розумієте,—для мене це неможливо. Нехай це буржуазний, старий пережиток, але... це вище моїх сил.

ГРІНБЕРГ. О, я розумію, розумію. Звичайно.

СОФІЯ. Хотілось би всю увагу оддати новим товаришам, познайомитись з вами ближче і навіть, як що тільки я на що небудь

придатна, то разом працювати на користь спільній справі...

ГРІНБЕРГ. (Радісно.) Нїт, в самому дїлї, ви погодилися бы?

СОФІЯ. Господи, розуміється. З радістю. Але в такому стані, знаючи, що там твої батько й брат... (Замовкає й поглядає на Грінберга.)

ГРІНБЕРГ. Хм. Але під яким предлогом? Почему этих, а не других? Почему не всѣх? От перші вопросы, які зададуть.

СОФІЯ. Ах, Господи. Стільки вопросов про все можна задать. Ну, зададуть, ну, відповісте що небудь. Адже смерть цих людей нічого не дасть вам, а без неї ви дасте мені можливість жити, вірити, оддати все життя на справу. Ну, хочете так: беріть моє життя взамін життя батька й брата? Хочете? Я буду в вашому повному й необмеженому розпорядженню. Треба буде на смерть послати, я готова кожної хвилини. Хочете? На що вгодно.

ГРІНБЕРГ. (Зиркаючи на неї.) На що вгодно?

СОФІЯ. На все, що прикажете. Повна раба ваша. От уявіть собі рабу...

ГРІНБЕРГ. Однако, как вы любите своих родных. Если б вы так любили идею, социализм...

СОФІЯ. Но вѣдь я отдаю себя в ваше распоряженіе именно для идеи, в интересах ея.

ГРІНБЕРГ. (По паузі.) Гм. Ну, а если я потребую от вас чегонибудь не имѣющаго отношенія к идеѣ? Вѣдь вы тогда не исполните? Какая же вы раба? А? (Дивиться на неї.)

СОФІЯ. (Якийсь мент мовчить.) Але ж ви, це ви будете вимагати. А ви ж не можете вимагати нічого шкідливого для ідеї.

ГРІНБЕРГ. Да, конечно, я не потребую ничего шкідливого, но... предположим, потребую чегонибудь не имѣющаго отношенія к идеѣ, но для вас очень непріятнаго или даже тяжелаго. Как тогда?

СОФІЯ. Я мушу виконати.

ГРІНБЕРГ. (Сміється, але під сміхом ховає хвилювання.) Неужели исполните?

СОФІЯ. Коли я берусь, то исполню.

ГРІНБЕРГ. Ну, допустим, я предложил бы вам сегодня вечером вмѣстѣ со мной гдѣнибудь отпраздновать нашу побѣду? В какомнибудь ресторанѣ? Вѣдь это для вас непріятно, тяжело, правда?

СОФІЯ. (Мовчить.)

ГРІНБЕРГ. (Сміючись.) Вот видите.

СОФІЯ. О, ні. Я ж вам сказала. Коли б ви

взяли моє життя взамін життя батька й брата, то й то б я виконала.

ГРІНБЕРГ. Значит, исполните? Серьезно?

СОФІЯ. Я весь час говорю з вами серйозно.

ГРІНБЕРГ. (Починає швидко ходити по хаті, думаючи.)

СОФІЯ. (Хмарно слідкує за ним.)

ГРІНБЕРГ. (Зупиняючись проти Софії, хвилюючись.) Но вы понимаете, что я совершу подлость, исполнив ваше желание?

СОФІЯ. Великої подлости в тому, що ви не вб'єте двох людей, я не бачу.

ГРІНБЕРГ. Да, с точки зрѣнія христiанской. Но с точки зрѣнія двух борющихся сторон это просто измѣна одной сторонѣ. Но хорошо. Я только хочу этим сказать вот что... (Хвилюється.) Я хочу этим подчеркнуть, что если бы я согласился, то только для того, только потому, что это вы, что для вас я даже на подлость, на измѣну готов идти. Вы можете, конечно, отнестись ко мнѣ с презрѣніем, можете воспользоваться моей..., ну, слабостью, что — ли, но я говорю то, что чувствую...

СОФІЯ. Ні про яке презрѣніє мови не може бути. Навпаки... Ну, добре. Значить, сьогодні ми будемо святкувати нашу перемогу і визволення моїх рідних. Так?

ГРІНБЕРГ. (Знов починає ходити.) Подождите минутку. (Іде до дверей, що в сіни й гукає.) Товарищ Самуїл! На минуточку. (Одступає тріхи в кімнату й одводить Самуїла вбік, шопотом.) Вот что товарищ Самуил, здѣсь находятся два вольных козака, фамилія Слипченко. Есть такіе?

САМУІЛ. Да, есть. Отец и сын?

ГРІНБЕРГ. Да. Так вот такая вещь. Я только что говорил по поводу их с товарищами Сѣмянниковым, Подкопаевым, Сорокиным. Ну, и мы рѣшили старика выпустить, а молодого... (Тихіше.) к стѣнѣ. Понимаете? Так вы немедленно, сію минуту выведите молодого и... Понимаете? А потом я позову вас и при этой дамѣ прикажу освободить обоих. Понимаете? Вы же скажете, что молодого случайно только что разстрѣляли. Это необходимо для дѣла. Слышите? Очень важно.

САМУІЛ. Хорошо. А молодого сейчас?

ГРІНБЕРГ. Сію ж минуту. (Голосно.) Ну, спасибо, товарищ, я надѣюсь на вас.

САМУІЛ. Хорошо. (Хочетъ йти.)

ГРІНБЕРГ. Нѣтъ, погодите. (Тихо.) Но я, может, и не позову вас. Слышите. Но его надо все равно. Понимаете?

САМУІЛ. Да, понимаю. Хорошо. (Выходить.)

ГРІНБЕРГ. (Голосно.) Спасибо, товарищ.

СОФІЯ. (Під час їхньої балачки одходить на другий кінець кімнати.)

ГРІНБЕРГ. Ну, товаришко, здається, є маленька надія. Я ще нічого не знаю певного, але... Я хочу перш усього перевести їх у друге місце. Розумієте? Там їх не знають і легше буде звідти випустить. Я боюсь тільки, щоб тут, поки їх можна буде перевести, як небудь случайно не той... Ви ж розумієте, тепер такий час... Страсті у всіх розгорілись, всі знервовані. Своє життя ні по чом, а то ще ворога. От я для цього і кликав товариша того. Це мій старий товариш по тюрмі...

СОФІЯ. (Простяга руку.) Дякую вам товаришу.

ГРІНБЕРГ. О, подождіть дякувати. Це справа така трудна, що я не знаю чи вдасться її провести. Я вам зможу сказати тільки години через три-чоти... (Раптом прислухується.)

СОФІЯ. Я готова чекати не то що чотири дні, а чотири місяці, скільки хочете.

ГРІНБЕРГ. (З посмішкою.) Але я так довго не можу чекати. Я хотів би вже сьогодні ввечері разом з вами одпразднувати щасливий кінець нашої справи. Ви нічого б не мали проти?

СОФІЯ. О, хоч у сю хвилину.

ГРІНБЕРГ. На жаль... треба подождать.

Я між инчим уже говорив з своїми товаришами з приводу вашої справи і мені удалось декого схилить до вас...

СОФІЯ. Правда? О, як це добре. Ах, як це добре! Ви ж розумієте, мені так тяжко було б бути, працювати з вами. Звичайно, я знайшла б сили зрозуміти, через що і як, але... чуття осталось би чуттям. І ви сподіваєтесь, що вони нічого не матимуть проти того, щоб їх звідси перевести в друге місце?

ГРІНБЕРГ. Да, я думаю.

СОФІЯ. (Знов потискує йому руку.) Безмірно вам дякую.

На дворі глухо вибухає залп.

СОФІЯ. (Здрігнувшись.) Що це?

ГРІНБЕРГ. О, это ничего... Это так. Ничего.

СОФІЯ. Знов розстрілюють?

ГРІНБЕРГ. Нѣт, нѣт, это так, мы приказали приостановить. Не обращайтесь внимания. Да, так я, значить, надѣюсь, что мы будем вмѣстѣ работать. Я чрезвычайно рад, так как...

СОФІЯ. А чи не можна б мені хоч побачитись зараз з батьком і братом? Подати надію?

ГРІНБЕРГ. О, нѣт, нѣт, это невозможно. То-есть, возможно, возможно, але я не ражу цього робить. Ми рискуємо провалить спра-

ву. Та підождіть трошки і ви зовсім з ними сьогодні побачитесь.

Входить Семянніков.

ГРІНБЕРГ. (До його.) Товарищ. Підтвердите ви цьому невѣрному, что мы сдѣлаем все возможное по дѣлу его отца и брата.

СЕМЯННИКОВ. С удовольствіем подтверждаю. С удовольствіем.

ГРІНБЕРГ. Ну, бачите? (До Семяннікова.) А мы тут успѣли даже заключить маленькое условіе: сейчас же послѣ освобожденія товарищ примет болѣе близкое участіе в работѣ.

СЕМЯННИКОВ. (Щиро й радісно потискуючи руку Софії.) Вот это дѣло! Я очень рад. Вѣдь у нас так мало культурних сил. Биться, стрѣлят мы еще так сяк умѣем, а дальше... Интеллигенція не вѣрит нам, боится, убѣгает к буржуазіи, саботирует, провоцирует. И тѣм радостнѣе для меня ваше участіе, что вы настоящая, идейная украинка. Это прекрасно. Будем работать, товарищ. Правда?

СОФІЯ. Я з великою охотою...

ГРІНБЕРГ. А теперь, товарищ, идите домой и ждите отца... И брата, конечно. Да. А также нѣсколько слов от меня по поводу празднованія. Вы, вѣроятно, очень устали?

СОФІЯ. Безумно устала.

СЕМЯННИКОВ. Ничего. Теперь всё отдохнем.

СОФІЯ. Значит, іти й чекати?

ГРІНБЕРГ. Ідіть і чекайте.

СЕМЯННИКОВ. И будьте спокойны.

СОФІЯ. Я, товарищі, не дякую, бо... Ну, до побачення. (Іде до дверей.)

ГРІНБЕРГ. До побачення.

СЕМЯННИКОВ. До свиданья!

ГРІНБЕРГ. Хай живе Соціалістична Українська Республіка!

СЕМЯННИКОВ. Урра-а!!

СОФІЯ. Дякую, товарищі. (На порозі озирається, привітно з посмішкою махає рукою, киває головою і зникає.)

Завіса.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Невелика кімната, службовий кабінет Софії. Праворуч, ближче до рампи — стіл до писання; круг його фотелі й стільці. На столі телефон, шафа з книжками. Канапа для публіки. В задній стіні двері в коридор. Ліворуч, другі двері в сусідню кімнату. Годин 6 вечора. На столі горить лампа.

В хаті Софія, одягнена в усе темне. Тихон біля неї й делегація робітників.

СОФІЯ. (Встає, за нею робітники. Весело, бадьоро.)
От же, товариші, вся справа в ваших власних руках. Хочете щоб не було експлуатації, буржуазії, то треба самим енергично братись до організації промисловости. Заводи, фабрики, майстерні, все тепер ваше. Але треба, щоб самі робітники дбали про те, щоб заводи не ставали. Треба думать не про те, щоб кожному поменьше робить і побільше вироблять, а про те, щоб побільше наших заводів працювало, щоб більше товарів давали, щоб менше безробітних було.

РОБІТНИК. Да это само собой. Конечно, это уж чего... Да только... (Мнеться.) Непонятно нам одно... (Мнеться, криво, понуро посміхається.)

СОФІЯ. А що саме непонятно вам?

РОБІТНИК. Да то, что украинцев мы выгнали. Ну-с, стало быть, с этим дѣлом кончено. А выходит, они промежду нас остались. Нам это без вниманія.

СОФІЯ. Це ви про мене?

РОБІТНИК. Нас эта самая самостійная Украина и так зарѣзала. Довольно уж.

ТИХОН. (Виходить.)

СОФІЯ. (Знаходить на столі серед паперів довгий лист паперу й читає.)

Входять Білянкевич і ще двоє добродіїв, одягнених дуже просто, під робітників.)

БІЛЯНКЕВИЧ. (Уклоняючись, ввічливо, угодливо посміхається.)

СОФІЯ. Доброго здоров'я. Прошу сідати.

БІЛЯНКЕВИЧ. Дозвольте вам представить: сахарозаводчик Штаубе, Карповський. Ми до вас, шановна Софія Микитовна...

СОФІЯ. (Тримаючи листа в руці.) Я прочитала вашу заяву. Вона до мене не стосується. З цим вам треба звернутись до...

БІЛЯНКЕВИЧ. Я знаю, я знаю... Но, знаю вас, як українку, щиро люблячу самостійну Україну... ми хотіли, щоб ви за нас походатайствовали.

СОФІЯ. (З посмішкою.) Вибачайте, я читала заяву. Але мушу вам одразу сказати, що ви зовсім даремно гадаєте, що я можу вам допомогти. Іменно, з любови до України я цього не зроблю. Всі заводи, фабрики і взагалі промислові підприємства переходять до рук народу. Ви, панове, ніяк не хочете з цим рахуватись. Забудьте про старе, ражу вам серйозно.

БІЛЯНКЕВИЧ. Но ви хотіте нас разорить?

СОФІЯ. Господи Боже, панове. Цілі віки один кляс розоряв міліони людей і вам то не здавалось таким страшним. Працуйте, ми вам дамо роботу. Будь ласка. (Посміхається.)

БІЛЯНКЕВИЧ. Ми нічого протів того не маємо, но вѣдь разоряється край, гибнет промышленность. Вот о чем, собственно...

СОФІЯ. Повірьте, панове, що нам не менше вас потрібно, щоб не загинула промисловість. І ми вживемо всіх сил, щоб того не сталось. І це, панове, буде. Але, вибачайте, хазяїном і власником будете вже не ви, а самі трудящі.

БІЛЯНКЕВИЧ. Конечно, ви можете робить все, що хочете. Наш долг сказать вам... І я думав, що для вас інтереси України дорогі. Знаючи, як руські, ваші товариші, вивозять усе з України, як розоряють край, ми думали, що ви, як щира українка...

СОФІЯ. Кожний по своєму, добродію, любить свій край. Той бажає йому одного, а другий другого. Наша любов, видно, ріжна.

БІЛЯНКЕВИЧ. (Встаючи.) Да, видно, мы ошиблись. Недаром ваш папенька в таком горѣ... Честь имѣем кланяться. (Уклоняється й іде з кімнати. За ним панки.)

СОФІЯ. Бувайте здорові. (До Тихона, весело сміючись,) Але ти помітив, як ці панки про-

летаріями одяглися? Це ж відомий мільйонер Штаубе. Ах, як їм бідним не хочеться...

ТИХОН. (Хмуро.) Але вони звернулись до тебе, як до українки. Це характерно.

СОФІЯ. (Різно.) Ну, то що з того?

ТИХОН. Та нічого.

СОФІЯ. Ну, клич слідуючих. Я втомилась. Треба швидче. Та чи скоро там перепишуть того папера? Ах, Господи, як не вміють нічого робить. (Нетерпляче, швидко виходить на право.)

ТИХОН. (Помалу виходить в коридор.)

Назустріч Тихонові швидко входять Подкопаєв і Желтухін. Вони хмурі, зхвильовані. Щось говорять, але побачивши Тихона, замовкають.

ТИХОН. (Озирається на тих і виходить.)

ПОДКОПАЄВ. (Озирнувшись.) Отсюда также все цѣнное немедленно эвакуировать. Все. Главное деньги. Да гдѣ этот болван, Ринберг?

ЖЕЛТУХІН. Да в чем дѣло, товарищ? Почему такая спѣшка?

ПОДКОПАЄВ. (Тихо, злісно.) Гайдамаки уже захватили почту и телеграф. Понимаете? Есть свѣденія, что они окружают этот район. Каждую минуту могут ворваться сюда. Достаточная причина для спѣшки?

ЖЕЛТУХІН. Позвольте, товарищ. А красная гвардія?

ПОДКОПАЄВ. (Люто.) Надо было дѣлать товарищ, так, как я говорил, всѣх буржуев и хохлов перестрѣлять. А тепер поздно... (Замовкає, бачучи Софію, що входить, тихо.) Этой ничего не говорить. Идите и все из этого дома уберите немедленно. Идемте, я вам там скажу. (Иде направо, за ним Желтухін.)

СОФІЯ. (Мовчки, пильно слідкує за ними.)

Входить делегація з селян. Де-які одягнені в свитки, де-які в кожухи, в шинелі, між ними одна жінка.

СОФІЯ. (Иде їм назустріч, привітно, весело, вільно.) Доброго здоров'я, товариші. (Здоровкається з усіма за руку, посміхаючись до кожного. Потім сідає в свій фотель за столом, бере в руки олівець і блок-нот.) Ну, сідайте, товариші. Тихоне, чи єсть всім стільці?

ТИХОН. Вистарчить. Сідайте, товариші.

СОФІЯ. Ну, тільки знаєте що: говоріть коротко, точно, швиденько. Там сидить ще народ, жде. Треба всіх задовольнити. Ну, слухаю. Нехай говорить хтось один з товаришів.

СЕЛЯНЕ. (Переглядаються між собою, шопочуться, не знають кому говорити.)

СОФІЯ. Ей, товариші, ви наче до станового чи до земського начальника прийшли.

а не до своїх товаришів. Ну, швиденько. Хай говорить один, потім другий, аби не всі разом. Тут начальства нема, не мніться. Ну?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. Та еслі по раздельності, то пуцай уж я... Ми по нашій претензії. Как, значиться, вийшла перемєна з резолюцією, так, стало быть, тепер по приналежності. Оно, конечно, какоє начальство, но усьо ж таки, скажем, трудно. Три года на хронті, імею медаль.

СОФІЯ. Чекайте, товаришу. Ви з якого села?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. З Домаховки, Гуляйпольського в'їзду.

СОФІЯ. (Записує.) Так. Ну, так в чому ж річ? В чому ваші претензії?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. Претензії так што, как правильно виражаться, то больше з непоніманієм. Той одно, другой по другому ображенію, а как сообща, так...

СОФІЯ. Ви, товаришу, так говорите, що я, їй-богу, нічого не розумію.

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. (Посміхається, хмуро дивиться в гору.) Та звесно, ви по українськи.

СОФІЯ. Ну, так що?

СЕЛЯНИН У ШИНЕЛІ. А ми вже ето знаємо... Видалі довольно.

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Підожди, Салавоне, ти щось таке накрутив, що й сам, мабуть, не вгризеш. Ми оце до вас з отим самим голосуванням.

СОФІЯ. Яким саме?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та щоб вибрати депутатів чи що. Совет депутатів.

СОФІЯ. Ну?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та ми ніяк не поїмем. Голосували раз. Ну, так. Кидали там бамажки у скриньку. Потім того вийшло приказаніє уп'ять голосувать. Те, кажуть, голосували не на пользу. А тепер то вже настояще. Проголосували й цей раз. Ну, вже ж годі? Та де. Ну, нехай. Ще не спочили люди, як уп'ять тобі прийшла маніфестація, щоб голосувать. Та це ж уже на що? А це, кажуть, уже саме настояще, таке вже, що і земля буде, і воля, і, скажуть так, усе преподобіє. Ахвішки давали кожному, ти за того а ти за цього. А я його й на масть не бачив, який той депутат. Ну, та вже хай буде, це вже саме настояще. А воно на — тобі ще так не настояще, оце вп'ять голосувать. Так ми вже й розум загубили: на що воно отак багато голосувать? Та вже оце послали нас сюди, щоб тут довідатись, на що воно й до чого.

СОФІЯ. Ну, так можу вам сказати на це ось що: ідіть до дому, голосуйте ще раз і вибірайте...

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та таки голосувать?

СОФІЯ. (Посміхаючись.) Таки голосувать. Але знайте, що ці вибори то вже справді дадуть вам і землю, і волю, і все, що...

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Умгу, так таки, значить, голосувать? (До селян.) Таки голосувать.

СЕЛЯНЕ. (Хмуро хитають головами.)

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Така штука. Ну, то вже хай так. Тільки ж у нас уже до вас таке прошеніє: чи не можна, господа товариші, прекратить свободу?

СОФІЯ. Як то прекратить свободу?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та щоб уже швидче минулися оті мобілізації та всякі безубрація. Та ще наказували просить вас, щоб дозволили нам настановить за справника капітана Твердожила. Правда, звиняйте вже, він без ноги. Та то вже нічого, а таки буде якесь начальство. Бо вже, не вам кажучи, така пішла скрізь стіпендія, що хоч сядь та плач, хоч стоячи реви.

СОФІЯ. Чекайте. У вашому селі є большевики?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Та ми всі болшовики. Тих українців аж ні однісенького нема.

СОФІЯ. І ви всі постановили настановити капітана Твердожила за справника?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Ну, нема ж спасення од тої свободи! Там зарізали, там спалили, там обібрали.

СОФІЯ. Ну, і ви хочете, щоб той справник і бив вас, і знущався, як перше було?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Е-е, зачим же бить? Ми так не хочемо.

СОФІЯ. Ну, а земля ж як? Прийде справник, то прийде й поміщик. Вони один без одного не можуть ніяк. Ви ж як на цей щот?

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Не-е, поміщик уже нехай краще не приходить, а то не всидить. Та нам, бачите, як би вам сказать... щоб хтось за старшого був. А то всі старші, в порядку нема. Та ще оці красно... красногвардійонці, чи як їх там? Чи не можна їх повиганять к чортовій матері, у їхню Расею. То ж чисто грабують народ. Забірають хліб, сало, хапають птицю всяку. То, кажуть, у Расею. Ну, та й їдь собі у свою Расею, та й хапай там. Чи вже скоро придуть ті гайдамаки, скажіть пожалуста? Говорять люди,

що ті вже повиганяють цих гвардійонців. Кажуть, ті гайдамаки ніби то з наших таки людей, не кацапня...

СОФІЯ. (Мовчить якийсь мент.) Хм! Добре, товариші, все буде, що ви хочете. Я записала отут, ми обговоримо. А тепер... (Підводиться.) Ви підете з цим товаришом і з вами ще поговорять.

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. Так буде все? А бомагу нам якусь дасте?

СОФІЯ. Ні, бумаги не треба. Все буде й так...

СЕЛЯНЕ. (Помалу встають, чухаються, мнуть, перешіптуються, — не певні.)

СОФІЯ. Тихоне, будь ласка, треба з товаришами побалакати докладніше про все. Ти розумієш? Поклич товариша Савченка, нехай він поговорить. Добре?

ТИХОН. Добре. Ходіте, товариші.

СЕЛЯНИН У КОЖУСІ. (Уклоняється Софії, за ним другі.) Прощайте. Так нам уже там дадуть бомагу?

СОФІЯ. Там, там. Бувайте здорові. (Коли селяне виходять, сідає безпомічно, пускає руки по столі й стомлено сидить.)

Входить СЕМЯННІКОВ. (Оживлений, веселий. До Софії.) — Здрастуйте, хохландія милая. Ви

до сих пор за работой? Молодчина вы, ей Богу. Да что вы такая будто кисленькая? А?

СОФІЯ. (Маха рукою.) Ражу не допитуватись.

СЕМЯННИКОВ. Что?

СОФІЯ. Ражу не допитуватись.

СЕМЯННИКОВ. Тьфу, чорт. Да говорите вы, товарищ, по человѣчески, ей Богу. Вот наказаніе Господне.

СОФІЯ. Вчіться розуміть. Я вам заявила ще з самого початку, що ні одного слова по руськи ви од мене не почуєте. Ви живете на Україні й повинні знать її мову.

СЕМЯННИКОВ. Да на какого дьявола она мнѣ нужна, ежели меня всѣ вездѣ и я всѣх отлично понимаем и по русски? Зачѣм етот націоналізм, раз'единеніе, не понимаю? Когда вы отдѣляетесь от этого буржуазного національного фетишизма? Такая ви славная, энергичная, умная, такая соціалистка хорошая и... все портите этим своим украинофильством. Ну, да будем надѣяться, это, наконец, вывѣтрится. А дѣла наши подивгаются, товарищ.

СОФІЯ. Да?

СЕМЯННИКОВ. Буржуи снесли сегодня милліончик. Затѣм получена мануфактура. Я думаю предложить комитету пустить весь

милліон на організацію работ для безработных. Необходимо реквізовать все особняки под больницы и школы. Ех, ежели бы поскорѣе нам всю разруху уладить, да за творческую работу приняться. А, товарищ? Да почистить как слѣдует публику нашу. Жулья вѣдь набилось к нам. Лѣзут подлецы как мухи на мед и компрометируют мерзавцы. И мало, мало интеллигентных, культурных сил. А дѣло громадное, великое дѣло, товарищ. Дух захватывает...

Швидко входить СОРОКІН. (До Семьянникова.) — Наконец, вас поймал. Здравствуйте. (Софій.) Здравствуйте, товарищ.

СЕМЯННИКОВ. В чем дѣло? Что случилось?

СОРОКІН. Ничего особеннаго. Вы мнѣ нужны.

(Входит Тихон.)

СЕМЯННИКОВ. Сейчас, я хотѣл вот с товарищем.

СОРОКІН. (Рішуче одводить у бік, тихо.) Наши разбиты. Украинцы и нѣмцы в десяти верстах от города. Могут сейчас быть здѣсь. Только что приѣхал Васильев. Он еле спасся.

СЕМЯННИКОВ. (Свистить.) Да вѣдь он хвастал, что...

СОРОКІН. Эх, говорил я... Ну, да что там! Надо немедленно созвать комитет. Да не

всѣх, украинцев к чорту. Из-за них все и вышло. В послѣдній момент, подлецы затеяли ссору с нашими по поводу каких то своих національных требованій и это погубило всѣх. Пока мы ссорились, гайдамаки обошли со всѣх сторон и ударили. Ну, погодите вы, хохлы, я вам покажу. И эти тоже могут чтонибудь подобное устроить.

СЕМЯННИКОВ. Да, в таком случаѣ, ну их к чорту. Что ж тепер дѣлать? Разбиты окончательно?

СОРОКИН. Вдребезги. Ну, идем, идем, надо созвать вѣдь еще. (Хоче вийти, мимохід сухо хитає головою Софії й каже.) Досвиданья.

СОФІЯ. Сталось що — небудь?

СОРОКИН. Как?

СОФІЯ. Що небудь сталося?

СОРОКИН. Если вы, товарищ, хотите, чтобы вам отвѣчали, то имѣйте в виду, что не всѣ понимают ваше наречіе.

СОФІЯ. (Різко.) Случилось чтонибудь?

СОРОКИН. (Так само.) Нѣтъ, ничего не случилось. (Хоче йти.)

СОФІЯ. Подождите минутку. Я хотѣла вас видѣть. Один вопрос. Вы приказали закрыть желѣзнодорожную украинскую школу и сжечь всѣ украинскіе учебники?

СОРОКІН. Да, я.

СОФІЯ. С какой цѣлью?

СОРОКІН. С той цѣлью, чтобы их не было. Подобный приказ я отдал вездѣ.

СОФІЯ. А себѣ вы отдаете отчет, что вы дѣлаете?

СОРОКІН. Не беспокойтесь пожалуйста, я привык это дѣлать всегда. Сожалѣю только, что мы раньше занимались этим преступным попустительством вашему націонализму.

СОФІЯ. Школы и учебники вы называете націонализмом?

СОРОКІН. Я называю націонализмом все, что раз'единяет один народ. Никакой вашей Украины не было, нѣт и не будет. Все это буржуазно-интеллигентная сантиментальная чепуха, с которой я буду бороться беспощадно. Слышите товарищ? Без-по-щадно. Это нам слишком дорого стоит.

СОФІЯ. Это называется „самоопредѣленіем вплоть до отдѣленія“?

СОРОКІН. Да, вот это самое. Досвиданья.

СОФІЯ. По крайней мѣрѣ, откровенно.

СОРОКІН. (Озирнувшись.) Да, товарищ, откровенно. Семянников, идемте. (Выходит, за ним Семянников, який зхвилювано й трівожно ходить по хаті.)

СОФІЯ. О, принаймні, це вже отверто. Принаймні отверто. (До Тихона.) Тепер ти чув?

ТИХОН. У їх щось трапилось.

СОФІЯ. У „їх“?... А ми хто? Ха! „Не было, нѣтъ и не будет!“ О, як вони всі чудесно засвоїли цю формулу. Од чорносотенця до соціаліста, всі однодушно стоять за неї. Добре, коли так. Чудесно. От коли вони показали свій інтернаціоналізм... Я прийому більше не буду робить! Скажи там.

ТИХОН. Завтра?

СОФІЯ. Не знаю. Ну, скажи, хай завтра приходять. Хтось прийме.

ТИХОН. (Виходить.)

Назустріч йому Грінберг.

СОФІЯ. Ви, товаришу, в якійсь справі? Вибачайте, я зараз не можу.

ГРІНБЕРГ. (Підходить близько, тихо, значно.) Моя справа та сама. В останнє питаю вас: ви сповните ваш договір?

СОФІЯ. (Різно.) Товаришу! Я вам раз сказала, що ви мене примусите підняти цю справу перед всіма товаришами, я це зроблю.

ГРІНБЕРГ. Це буде ще одна нечесність.

СОФІЯ. А ви гадаєте, що наш договір був чесний?

ГРІНБЕРГ. Який би він не був, я ризикував через його своїм життям, репутацією і я його сповнив.

СОФІЯ. Ви його не сповнили: брата розстріляно.

ГРІНБЕРГ. Я вам уже поясняв, через що. І ви знаєте, що через це мене самого трохи не вбили, коли я хотів оборонити його. Але батька вашого я все ж таки одстояв. Я пам'ятав, що я обіщав вам. І вмер би, а од свого обіщання не одступив — би. А ви?

СОФІЯ. Чого ви хочете од мене? Чого ще ви тут...

ГРІНБЕРГ. Щоб ви сповнили своє обіщання.

СОФІЯ. Бути вашою рабою і виконувати всі ваші вимоги, які будуть на користь справі? Я готова. Я вам це весь час кажу.

ГРІНБЕРГ. Ні, виконувати навіть те, що не має відношення до справи і, може, навіть неприємне для вас. Ви забули знов?

СОФІЯ. Ні, не забула, але цього я не робитиму.

ГРІНБЕРГ. Це не чесно.

СОФІЯ. Може бути.

ГРІНБЕРГ. Я ризикував своїм життям.

СОФІЯ. Признаю і дякую.

ГРІНБЕРГ. Я рахував так: або смерть, або сповню обіщання.

СОФІЯ. Може бути.

ГРІНБЕРГ. І думаю, що ця умова і для вас обов'язкова.

СОФІЯ. Але я цього не думаю.

ГРІНБЕРГ. Мнѣ достаточнo, если я так думаю.

СОФІЯ. Не бороню вам задовольнятись цим.

ГРІНБЕРГ. Но, ви, надѣюсь, не сомнѣваетесь, что я одно из этих условій заставляю вас принять?

СОФІЯ. Не сумніваюсь. Але тільки — смерть.

ГРІНБЕРГ. Отлично. (Круто повертається й хоче вийти, але на півдорозі зупиняється, так само круто повертається назад і підходить.) Считаю своим долгом предупредить вас, что среди бумаг штаба вильного козацтва найдены документи, касаючієся вашего отца и братьев. В особенности отца. Он состоял отаманом отряда. Он принимал участие в разстрѣлѣ большевиков еще до нашего виступленія. Эти документи извѣстны не только мнѣ. На основаніи их ваш отец будет сегодня арестован опять и на этот раз разстрѣлян без суда. Такія лица об'явлены внѣ закона.

СОФІЯ. (Мовчить.)

ГРІНБЕРГ. (Чекає якийсь мент, злегка вклоняється і повертається.)

СОФІЯ. (Тихо, глухо.) Почекайте... (Пауза.) Ви можете показати мені ці документи?

ГРІНБЕРГ. Ви мені не вірите? Можу.

СОФІЯ. Чому ви раніше мені про це не сказали?

ГРІНБЕРГ. Їх знайдено сьогодні. Через це я знов спитав вас про договір. Я сподівався, що матиму ще раз случай рискнути за вас своїм життям. Ви оказались недостойні цього.

СОФІЯ. Ці документи у вас?

ГРІНБЕРГ. Так, у мене.

СОФІЯ. Ви мені їх можете оддати?

ГРІНБЕРГ. Тільки після того як сповните договір.

СОФІЯ. Перед тим ви мені їх покажете?

ГРІНБЕРГ. Покажу.

Пауза.

СОФІЯ. Добре, коли?

ГРІНБЕРГ. Не пізніше завтрашнього вечора. Сьогодні засідання, я мушу бути.

СОФІЯ. Добре. Ще одне питання. Я знаю, чого ви хочете. Ви гадаєте, що після того вас можна називати товаришом?

ГРІНБЕРГ. Я люблю вас. Це вся моя відповідь. І ще раз повторюю: я на все піду.

СОФІЯ. Добре. Після такої відповіді я не маю більше нічого сказати вам.

ГРІНБЕРГ. Завтра я скажу вам, де і в якій годині.

СОФІЯ. Добре.

ГРІНБЕРГ. (Злегка вклоняється і твердою ногою виходить.)

СОФІЯ. (З силою обхоплює руками лице, кладе лікті на стіл і так хитає головою в один бік і в другий.)

ТИХОН. (Входить.) Щось серйозне сталося. Зустрів Макса. Зхвилюваний страшенно. Кудись побіг. Але мені не хотів сказати. Вони нам не вірять.

СОФІЯ. (Мовчить, сидить у тій самій позі, але не порушено.)

ТИХОН. Так далі, Софія, не можна. Я принаймні не маю більше сил. (Виймає листа.) На, ось почитай. Од батька. Вчора одержав. Не хотів навіть тобі показувати, щоб не хвилювати. Але тепер треба, щоб ти прочитала. Все одно.

СОФІЯ. (Тривожно.) Нічого з ним не сталося?

ТИХОН. (Гірко посміхаючись.) О, не турбуйся. Прочитай.

СОФІЯ. (Розгортає листа, трохи про себе читає.)
Ні, не можу. Читай ти.

ТИХОН. (Читає.) „Останній раз моє слово до вас, братоубийці. (На якийсь мент спиняється.) Три тижні минуло, як ви передали мене і сина мого Марка в руки ворогів нашого народу. Але проти вашої волі моє нікчемне життя врятувала доля. Щоб мучився я, і в муках кінчив послідні дні свої, обливаючись соромом за діла дітей своїх. Чом я вас малими не придупив, щоб не ганьбили мого сивого волосся? Доки ж ви будете розпинать нещасну націю вашу, мерзенні вилупки? доки будете знущатися з народу, який на своє лихо породив вас? Що ви робите? схаменіться, прокляті: ви ж руїну робите з нашої любої землі, ви грабуєте її, ви загачуєте ненажерливу пельку грабіжниці — кацапії, нашого вічного ката, ви калічите дітей свого народу, одбіраючи у них мову, серце, душу їхню. Нащо ж ви школи українські закриваєте, за що учителів розстрілюєте? Розстрілюйте братів своїх, батьків, але не чіпайте хоч тих, які несуть народові слово правди і науки. „Схаменіться, бо лихо вам буде.“ В останнє кричу вам з намученого серця: киньте, покайтеся, а не покаєтесь, то проклинаю вас своїм батьківським, невміручим прокляттям. Не діти ви мені, а вороги люті. Своєю ста-

рою рукою застрілю зрадників, братоубийців і ворогів свого народу. *Микита Сліпченко.*

„А листа цього можете показати своїм товаришам, і знов мене схопить, і знову бити прикладами, і знову вести на розстріл. Будете прокляті.“ (Софія кладе руку з листом на стіл, схилила голову на руку і беззвучно ридає.)

ТИХОН. (Іде до вікна і мовчки дивиться на улицу, потім рішуче підходить до Софії й нервово з мукою говорить.) — Тепер ти бачиш, що більше так не можна? Бачиш? Я весь вимучився. Ти теж. Ми чужі і там, і тут. Тут цураються, зневажають, уникають. Там кленуть, проклинають. Я більше не можу. Або одно, або друге.

СОФІЯ. (Підводячись.) Значить, справді, зробитись зрадником? Так, чи що?

ТИХОН. (Мовчить.)

СОФІЯ. З якої ж речі нам „або, або“? Через що ми повинні зрікатись своєї нації, ми, окривджені національно, пригнічені, зневажені? Чому не їм? Вони до нас прийшли, а не ми до їх. Вони нас гнітили, зневажали, нищили. І ми повинні тепер зректись? „Не было и не будет.“ О, вибачайте, было и будет.

ТИХОН. (Начинає вдивлятися у вікно. Через те, що вікно виходить на подвір'я і з його можна бачити вулицю тільки скоса, він стає збоку на стілець і щільно дивиться.)

СОФІЯ. Що там?

ТИХОН. Щось тут не певне діється. Цілий день якісь підозрілі люди лазять круг будинку. (Злізаючи.) Сьогодні вранці була тут мама. Я не хотів тобі казати. Говорила, щоб ми з тобою тікали, бо батько й Панас постановили нас схопити й судити. Чи не того ці люді й швендяють тут?

СОФІЯ. Чом же ти маму не привів до мене?

ТИХОН. Я хотів, але... (Зупиняється й обое починають слухати.)

Чути на улиці глухі, часті вистріли, приглушені крики.

СОФІЯ. Що це може бути?

ТИХОН. (Знов біжить до вікна, стає на стілець і заглядає на улицу.) Біжать люди... Тікають... Стріляють...

Стрілянину чути в домі, але не близько. В коридорі тривожні крики, топінг ніг.

ТИХОН. (Біжить до дверей і одчиняє їх. — Видно, як метушаться в паніці люди, біжать, штовхаються, кричать.) Українцы, украинцы. Спасайтесь. Товарищи, сюда. Куда? Там гайдамаки...

ТИХОН. Гдѣ? Гдѣ? Товарищи! Гдѣ украинцы? (Зачиняє двері.) Софіє! Тікаймо! Швидче!

СОФІЯ. Куди? Куди ж тікати? Вони вже тут.

ТИХОН. Куди всі тікають. Швидче ж.

Вбігають зправа Сорокін, Семянников і ще душ-
 пять шість большевиків. Де які виймають з кишень
 револьвери й запирають їх під шафи, другі хапають
 з столів папери й засувають в кишені, в паніці кри-
 чать:

— Дверь, дверь запирайте. (Замикають двері.)

— Через окна, через окна. Выходов нѣтъ.
 (Кидаються до вікна і шарпають.)

— Товарищи. Защищайтесь. Баррикады.

— Какая там защита. В окна.

— Куда выходит окно?

— Ломайте. Открывайте окно.

ТИХОН. Это окно выходит во двор, во
 двор. Сюда можно, можно. Открывайте его
 сильнѣе.

СОРОКІН. (До Софії.) Радуетесь? Да? Ваши
 идут? Дождались?

СОФІЯ. (Гнівно випростовавшись.) Негодяй...

СОРОКІН. (Так само.) Нѣтъ сударыня, него-
 дяйка-вы. Предательница. Вы привели их
 сюда. Но погодите вы, хохлы проклятые. Мы
 придем опять. И тогда мы вам уж покажем
 самотийнисть. О мы еще придем. (Люто гро-
 зиться кулаком на стукіт у двері.)

ГОЛОСИ. Готово. Пользайте скорѣе. Да
 скорѣе же чорт.

СОРОКІН. (Кидається до вікна й лізе за другими.)

ТИХОН. (До Софії.) Софіє, швидче. Лізь, я
 поможу.

СОФІЯ. (Голосно, гнівно.) Я не піду з негодяями і ворогами свого народу. Можеш іти з ними.

ТИХОН. Але ж чуєш? (Чути, як гунають десь у двері, які розбивають.) Швидче ради Бога. Софіє.

Чути з ulиці **крики**, стрілянину. Большевики товпляться, всі разом лізуть у вікно, кричать:

— Товарищи, не всѣ разом.

— По одному.

— Не спѣшите. Ну, да куда ви?

— Скорѣ же, чорт вас возьми.

— Товарищи. Второй этаж. Осторожнѣе. Прыгайте осторожнѣе.

ТИХОН. (Хвилюється, умовляє Софію. Тягне її за руку, вона незгодливо рішуче, гнівно крутить головою. Він сердиться, кидає її, біжить до вікна, звідти з одчаєм кричить.)

— Софіє, Чуєш? Ах, ти Боже мій. Софіє!

СОФІЯ. (Крутить головою.)

ТИХОН. (Люто плюється, вилазить на вікно і зникає.)

СОФІЯ. (Сильно стискує руки, кидається до вікна, зупиняється, озирається немов шукаючи, де сховатись, знов біжить до вікна, знов зупиняється.)

Гомін і крики в коридорі побільшуються, але вистрілів уже не чути. Двері зправа торгають, потім починають ламати. В момент, коли вони розчиняються, Софія хапливо зачиняє вікно.

Вриваються з рушницями і револьверами в руках українці. Попереду Сліпченко, Панас, Арсен.

СОФІЯ. (Притуляється біля вікна до стіни, виправляється і не порушно стоїть дивлячись на українців.)

СЛІПЧЕНКО. Ага-а, ось де вона. А той де? Де другий зрадник, кацапський запроданець? Га? Де він проклятий? Хлопці. Обшукать всі кімнати. Нікого не випускати.

ВІЛЬНІ КОЗАКИ. (Деякі кидаються в другі двері, деякі шукають по шафах, під столами.)

Разом:

— Смерть кацапні.

— А-а, порозбігались, як руді миші.

— Бий їх кацапів проклятих.

СЛІПЧЕНКО. Хлопці. Стійте. Бачите цю... фігуру? (Показує на Софію.) Дивіться пильно, дивіться всі. Це дочка моя, зрадниця, большевичка. Що? Га?? Хороша дочка моя. Що зробить з нею? Кажіть. Кажіть ви, вірні сини своєї нації. Судіть її прокляту. Бачите як стоїть? Бачите? Ну, кажіть, що їй зробити?

Здивування. Мовчання. Ніякові погляди, непорозумілі переглядання, співчуття.

СЛІПЧЕНКО. Ну, кажіть же. Убить її тут же своєю батьківською рукою.

ПАНАС. (Твердо.) Батьку! Ми постановили судити її в своїй семьї.

СЛІПЧЕНКО. Який ще тут суд? Хіба не видно? Нема часу на суд. Один їй суд.

ПАНАС. Я вимагаю, Микито Івановичу, суду. І не хвилюйтесь так.

СЛІПЧЕНКО. Я не хвилююсь. Я не хвилююсь. Ні. Але добре, добре, панове товариство. Я вас прошу вийти й повартувати на дверях. Ми будемо судити зрадницю України. Не бійтесь це не довго буде. Тим часом обшукайте всі закутки цього кацапського кодла.

ВІЛЬНІ КОЗАКИ. (Неголосно.) Ходімте, товариші. Ходімте. (Виходять.)

СЛІПЧЕНКО. Хведоре. Поставте на дверях цієї кімнати вартових і нікого сюда не пускайте.

ХВЕДІР. Слухаю, пане-отамане. (Виходить за всіма.)

СЛІПЧЕНКО. (До Софії.) Вийди звідти. Стань посеред хати.

СОФІЯ. (Стоїть в тій же позі не рухнувшись.)

СЛІПЧЕНКО. Я кому кажу? Ти.

ПАНАС. Це не важно, де стоятиме Софія. Річ не в тому.

СЛІПЧЕНКО. (До Панааса.) Хто тут батько цієї жінки? Ви?

ПАНАС. Не я, але...

СЛІПЧЕНКО. То не мішайтесь. Моя кров

і моя воля судить її так, як я хочу. (До Софії.)
На середину, паршивко!

СОФІЯ. (Тихо, ледве чутно.) Ви можете мене
убити і тут.

СЛІПЧЕНКО. І убью! І убью!

ПАНАС. Микито Івановичу. Згадайте нашу постанову. Так не можна.

Двері зправа починають шарпатись, ніби хтось хоче
одчинити, а другий не пускає.

СЛІПЧЕНКО. (Озирнувшись.) Що там таке?
Арсене, подивись. Я ж сказав, щоб...

АРСЕН. (Кидається до дверей, але вони в цей
мент розчиняються і входить Хведір. Він починає
говорити.) „Пане-отамане! Там якась жінка
хоче, щоб...“ (Але тут, ніби вирвавшись з рук
вартових, вбігає в кімнату Гликерія Хведоровна
і кидається до Софії.) Я ж казав, щоб... А,
чортяка.

СЛІПЧЕНКО. (Люто Хведору.) Не пускати
більше нікого. (Маха рукою, щоб вийшов. Хведір
виходить. До Гликерії Хведоровни грізно.) Що тобі
тут треба?

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Стає поперед Софії, захищає її своїм тілом, розставляє руки. Вигляд має
рішучий, лютий, вся труситься.) Не дам. Не дам.
Не дам.

СЛІПЧЕНКО. Стара! Одійди. Одійди, тобі
кажу.

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Не одійду. Убивай мене. Убивай.

ПАНАС. Мамо, ніхто Софії убивать не хоче. Ми хочемо тільки врятувати її. Щоб другі не убили.

СЛІПЧЕНКО. Одійди, кажу, сядь і сиди камінем. Бо так при тобі і вб'ють її. (Націляється револьвером.) Одійди, а то смерть вам тут обом.

ПАНАС. (Підходить до Глиkerія Хвед. й одводить її в бік.) Сядьте, мамо. Ви самі побачите. Не треба тільки так хвилюватись.

СЛІПЧЕНКО. (До Софії.) Слухай ти. Та слухай українським вухом, а не ~~кацапським.~~ Твоїх приятелів ~~кацапських~~ ~~краснограбіжників~~ розбито вщент. В город вступають українські козаки і друзі України — німецькі вояки, кацапню виметем. А зрадників буде покарано. Чуєш: буде люто покарано.

СОФІЯ. (Стоїть все так само.)

СЛІПЧЕНКО. Ти — зрадниця. Ти продала свою націю. Ти вбила свого брата. Ти руйнувала з кацапньою наш край. Ти разом з нашими віковими національними ворогами запроваджувала свою націю знов у неволю. Чуєш ти це все? Ти — злочинниця. Що ти за це заслужила? Кажи сама. Ну, кажи сама: що?

СОФІЯ. (Тихо.) Я не зражувала свою націю.

СЛІПЧЕНКО. Ти не зражувала? А хто ж зражував: я, Панас, чи той брат твій, якого ти вбила? Га? Але слухай: ти колись любила свій край. Ради сеї любови тобі може бути милость. Але... слухай пильно, слухай всім серцем. Але ти тут, зараз же напишеш, що одрікаєшся своїх бувших приятелів-большевиків, що проклинаєш цих ворогів нашого народу і каєшся за те, що вони тебе спокусили. Чуєш? Тоді ми всі будемо молити, щоб тебе помилували. Я оддам ще раз своє сиве волосся на глум, на сором, на ганьбу і буду прохати за зрадницю-дочку. Чуєш? Я це обіцяв твоєму братові і Панасові і слово своє здержу. Сідай, пиши. Де твій папер? Бери.

СОФІЯ. (Стоїть непорушно.)

СЛІПЧЕНКО. (Здивовано.) Що ж ти?? Не хочеш?..

СОФІЯ. (З усиллям, ледве чутно.) Я не можу бути зрадницею.

СЛІПЧЕНКО. Ти не можеш бути зрадницею кацапні? Значить, ти таки з ними? А Україні ти можеш?.. Так що ж з нею балакати після цього?.. Чули?..

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. (Встає, іде до Софії.) Дитино. Напиши. Напиши, моя бідна. Благаю тебе, ради твоєї матері. Я ж... Я ж... Боже мій, Боже мій. Що ж це робиться. Брат на

брата. Батько на дітей. Софієчко, доню моя. Напиши ж, що він говорить. Хіба ж тобі ті страшні люди рідніщі за батька, за братків твоїх, за матір твою?

СОФІЯ. (Заплющує очі, одкида голову до стіни й, як розп'ята, стоїть так.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Напишеш, дитино? Напишеш?

СОФІЯ. (Не міняючи пози, помалу незгодливо крутить головою.)

СЛІПЧЕНКО. Ну, от. От чуєш, бачиш сама. Що? Розбишаки, грабіжники, національні вороги наші дорогіші їй за все. Ну, що ж вам більше. Розуміється, у неї там полюбовнички. Як же вона може одректися їх? У-ух, ти шлюха кацапська.

СОФІЯ. (Хоче щось сказати на перші слова, але при останніх заціплює зуби й одкида знов голову назад.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Софіє. Дитино. Не вбивай же мене.

СЛІПЧЕНКО. Годі. Що з нею балакають. Арсене. Веди її. Нехай судять тепер її власті.

ПАНАС. Підождіть, Микито Івановичу. Я думаю, що Софія Микитовна подумає і... змінить свою думку. Даймо подумати їй. Я пропоную лишити її саму хвилин на десять, п'ятнадцять. Софія Микитовна подумає і

зрозумів, що ми не бажаємо їй зла, а що це є єдиний спосіб урятувати їй життя. Коли б ми не встигли захопити її тут вперед, то другі українці уже розстріляли б її. Значить... значить, треба Софії Микитовні над цим подумати і щось вибрати. Тим паче повинно бути легше написати таку заяву, що вона ж сама бачила, які большевики друзі нашому народові. А помилятися кожний може. І ніякого сорому нема признати свою помилку. Давайте вийдемо й лишимо її саму.

СЛІПЧЕНКО. (До Софії.) Хочеш подумати ще?

СОФІЯ. (Мовчить.)

ГЛИКЕРІЯ ХВЕД. Вона подумає, вона подумає. Ходіте. Подумай, моя дитино. Подумай і пиши. Ходім, старий, ходім, нехай вона собі... (Бере за руку Сліпченка і всі тихо виходять, поглядаючи на Софію, що стоїть непорушно.)

Під час останньої сцени за вікном глухо чулася стрілянина і счинилася пожежа, яка де-далі поширювалася. Так само під час останніх слів у вікні з'явилася голова Тихона і швидко сховалася.

Коли всі виходять голова знов з'являється і швидко з усіх боків вдивляється в кімнату.

СОФІЯ. (Якийсь час стоїть так само, потім розплющує очі, дивиться поперед себе хмарним, задумливим поглядом і помалу зтомлено йде до столу.)

ТИХОН. (Побачивши її, шкрябає пальцем по шклу, стукає.)

СОФІЯ. (Швидко озираться, бачить Тихона, зтурбовано дивиться на двері й злякано маха йому рукою, щоб зліз. Але Тихон уперто стукає й манить до себе. Тоді Софія швидко підходить до вікна, одчиняє й шопотом говорить.) — Ради Бога, тікай швидче. Що тобі треба тут?

ТИХОН. Софіє. Лізь. Швидче. Тут Грінберг жде з кіньми, з гайдамацьким пропуском. Швидче.

СОФІЯ. Грінберг?

ТИХОН. Ах, та швидче ж. Що ти здуріла чи що? Тут драбина. Лізь. Ну?

СОФІЯ. (Раптом.) У тебе є револьвер? Є?

ТИХОН. Є все. Є. Швидче.

СОФІЯ. Дай мені. Дай. Давай, давай. Швидче, ради Бога.

ТИХОН. (Виймаючи револьвера.) Та на віщо тобі, коли ми...

СОФІЯ. Ах, та давай! (Хопав револьвера, ховає собі на груди.) Дякую, голубчику. Дякую. Тепер тікай. Тікай, зараз ввійдуть, почують.

ТИХОН. А ти ж?

СОФІЯ. Я инакше втічу. Инакше. Тікай, тікай! Тікай ідуть!

Одчинаються двері, з'являється Сліпченко, Тихон одразу одсовується вбік і ховається.

СОФІЯ. (Озирається на батька, потім зразу приставляє револьвера до виска, стріляє і падає. З су-

(1986) ТОВАРИСТВО „ДЗВІН“

має контору і головний склад видань у Києві, Бесарабське шосе, ч. 2.

Хто хоче замовляти більшу кількість книг і підручників для продажу, шкіл та бібліотек, має звернутись з замовленнями по такій адресі:

Київ, Бесарабська площа ч. 2, Товариство „Дзвін“.

Приймаються замовлення на складання бібліотек для урядових інституцій, земств, товариств, початкових і середніх шкіл. Бібліотеки складаються під доглядом педагогів і знавців сеї справи.

Замовлення виконуються по можливості скоро й акуратно.

Книгарням і земствам звичайний опуст (знижка).

Пересилка за рахунок покупця.

Книгарня Т-ва „ДЗВІН“ у Києві

має до продажу всі українські книжки, які вийшли і виходять на Україні і за кордоном. При книгарні постійна виставка новин літератури. Замовлення виконуються негайно.

Адреса книгарні:

Київ, В. Володимирська ул. ч. 48, Книгарня Т-ва „Дзвін“.

Українська Книгарня Т-ва „ДЗВІН“ у Харкові

має на складі всі видання „Дзвону“ і „Української Школи“ і є головним складом для Слобідської України.

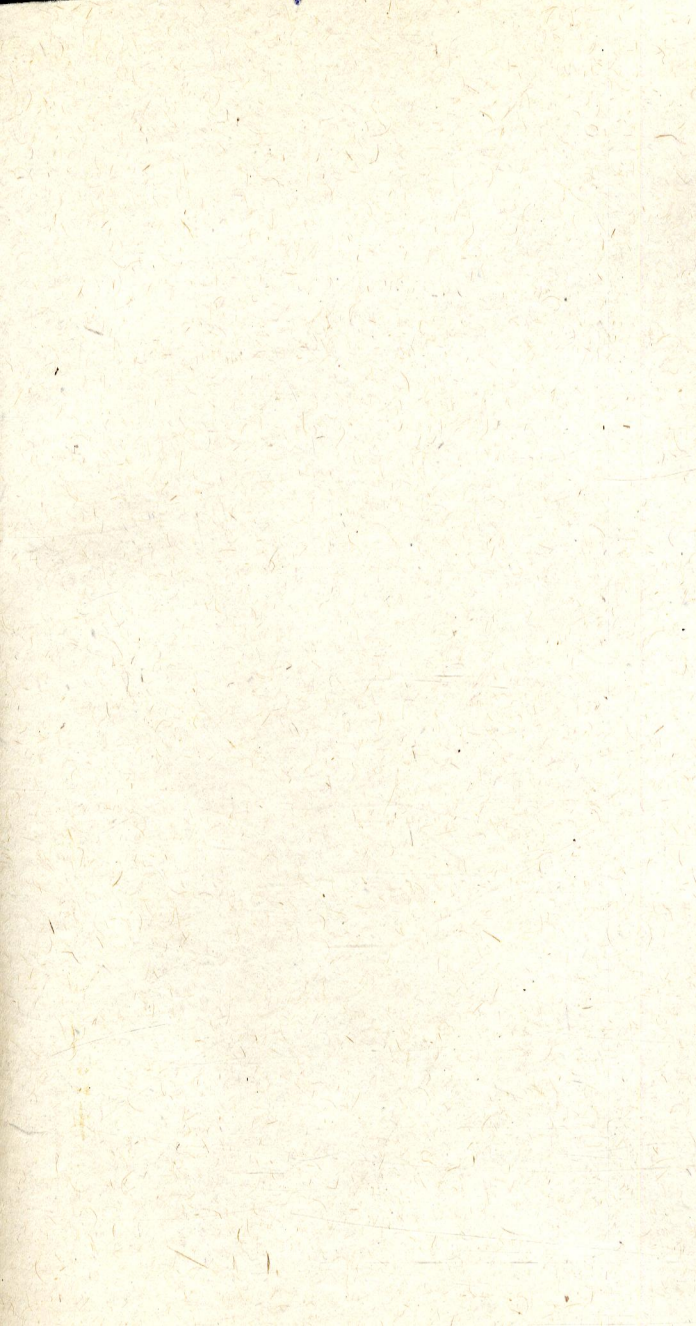
Книгарня „Дзвін“ у Харкові має в продажу всі українські книжки, які виходять на Україні і за кордоном.

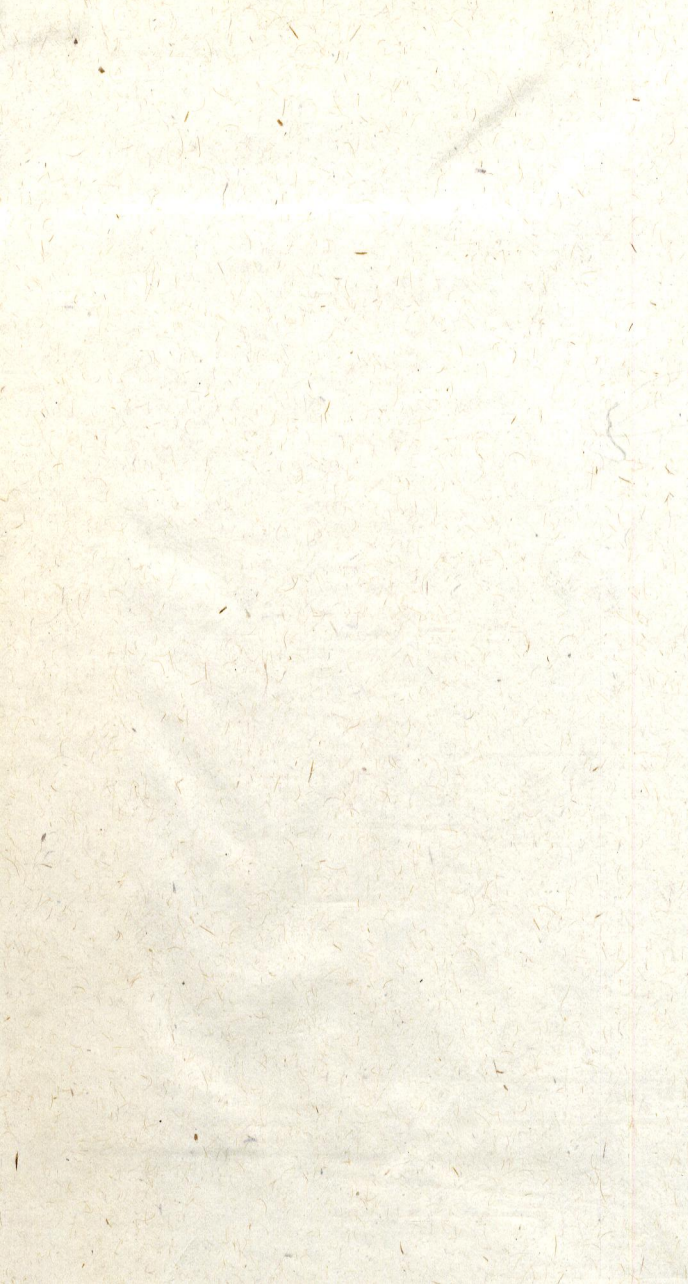
Всі підручники для шкіл нижчих і середніх можна одержувати з Харківської книгарні „Дзвін“.

Замовлення виконуються негайно.

Адреса:

Харків, Петровський пров. 18, Українська книгарня „Дзвін“.

PA

706

4/8